જૈન તત્ત્વજ્ઞાન તથા આચારને
સુંદર સરલ શૈલીએ રજૂ કરતી

જૈન શિક્ષાવલી

પ્રથમ શ્રેણીનાં ૧૨ પુસ્તકો

૧ જીવનનું ધ્યેય
૨ પરમપદનાં સાધનો
૩ ઇષ્ટદેવની ઉપાસના
૪ સદ્ગુરુસેવા
૫ આદર્શ ગૃહસ્થ
૬ આદર્શ સાધુ
૭ નિયમો શા માટે?
૮ તપની મહત્તા
૯ મંત્રસાધન
૧૦ યોગાભ્યાસ
૧૧ વિશ્વશાંતિ
૧૨ સફલતાનાં સૂત્રો

શ્રેણીનું મૂલ્ય રૂા ૬-૦૦ પોસ્ટેજ ૧-૦૦ અલગ
માત્ર ગણતરીની નકલો જ બાકી રહી છે, માટે તમારી નકલ આજે જ મેળવી લો તથા હવે પછી પ્રગટ થનારી બીજી શ્રેણીના ગ્રાહક બનો

નોંધ-બારમા નિબંધને છેડે આખી શ્રેણીનું શુદ્ધિપત્રક આપ્યું છે, તે પ્રમાણે સુધારો કરી પુસ્તકોનો ઉપયોગ કરવા વિનંતિ છે

જૈન શિક્ષાવલી પુષ્પ છઠ્ઠું

આદર્શ સાધુ

લેખક
સાહિત્યવારિધિ શતાવધાની પંડિત
શ્રી ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ

*

પ્રકાશક
જૈન સાહિત્ય-પ્રકાશન-મંદિર
મુંબઈ – ૯.

મૂલ્ય . પચાસ નયા પૈસા

પ્રકાશક
નરેન્દ્રકુમાર ડી. શાહ
વ્યવસ્થાપક જૈન સાહિત્ય-પ્રકાશન-મંદિર
લધાભાઈ ગુણપત બીલ્ડીંગ,
ચીંચ બંદર, મુંબઈ-૯

પહેલી વાર ૨૦૦૦
સં. ૨૦૧૫, સને ૧૯૫૯

મુદ્રક -
મણિલાલ છગનલાલ શાહ
નવપ્રભાત પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ,
ઘીકાંટા રોડ, અમદાવાદ.

પ્રકાશકનુ નિવેદન

જૈન મહર્ષિઓએ જીવનની સુધારણા માટે જે તત્ત્વજ્ઞાન ઉપદેશ્યુ છે તથા જે આચારની પ્રરૂપણા કરી છે તે સહુ સરળતાથી સમજી શકે તે માટે જૈન શિક્ષાવલીની યોજના હાથ ધરવામાં આવી છે હાલ તેમા બાર પુસ્તકો પ્રકટ કરવામા આવે છે, પરતુ સંયોગો વધારે સાનુકૂળ દેખાશે તો તેમા બીજા પુસ્તકો પણ પ્રકટ કરવામા આવશે.

આ પુસ્તકો દીર્ઘચિંતન-મનનનાં પરિણામે સુંદર શૈલીમા લખાયેલાં છે, એટલે તે સહુને પસદ પડશે એમા શકા નથી

જૈન શિક્ષાવલીની યોજના સાકાર બની તેમા અનેક મુનિરાજો, સસ્થાઓ અને ગૃહસ્થોનો સહકાર નિમિત્તભૂત છે ખાસ કરીને પ. પૂ. આ મહારાજશ્રી વિજયલક્ષ્મણસૂરીશ્વરજી, તેમના વિદ્વાન્ શિષ્યરત્ન મુનિરાજશ્રી કીર્તિવિજયજી પ. પૂ. આ મહારાજશ્રી વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજીના શિષ્યરત્નો પૂ. પં. મહારાજ શ્રીભદ્રંકરવિજયજી, પૂ. મુ શ્રી ભાનુવિજયજી, તથા પૂ. મુ શ્રી કુંદકુંદવિજયજી તેમજ પ. પૂ. આ મહારાજશ્રી વિજયજંબૂસૂરીશ્વરજી, તેમના શિષ્યરત્ન મુ શ્રી રૈવતવિજયજી અને પ. પૂ. આ મહારાજશ્રી વિજયઅમૃતસૂરીશ્વરજીના વિદ્વાન્ શિષ્યરત્ન પૂ. પં. મ. શ્રી ધુરંધરવિજયજી તથા પ. પૂ. આ મહારાજશ્રી વિજયધર્મસૂરિજીના શિષ્યરત્ન મુનિશ્રી યશોવિજયજી વગેરેએ આ યોજનાને સત્કારી તેને વેગ આપવામા કિંમતી સહાય આપી છે, તે માટે તેમનો ખાસ આભાર માનીએ છીએ ઉપરાંત શેઠ માણેકલાલ ચુનીલાલ, શેઠ ચંદુલાલ વર્ધમાન, શેઠ ચતુરભાઈ નગીનદાસ (બેનગામવાળા), શ્રીમાન બી કે શાહ, પોપટી શ્રી ઉમેદચંદજી, શ્રી નાગકુમાર મકાતી તથા જૈનધાર્મિક શિક્ષણસંઘ-મુંબઈના કાર્યવાહકો શ્રી પ્રાણજીવન હ. ગાંધી વગેરેએ આ કાર્યમાં સહકાર આપી અમને ઉત્સાહિત કર્યો છે, તે માટે તેમનો પણ આભાર માનીએ છીએ આ પુસ્તકોમા વિજ્ઞાપન આપનાર દરેક સસ્થાઓના પણ અમે આભારી છીએ.

વિષયાનુક્રમ

॥ ॐ ह्रीँ अर्हं नमः ॥

આદર્શ સાધુ

૧–સાધુજીવન શા માટે ?

અરિહંતોએ સાધુજીવનનો સ્વીકાર કરીને તેને અતિ પ્રતિષ્ઠિત બનાવ્યું છે, અન્ય મહાપુરુષોએ પણ તેનું આચરણ કરીને તેને અગ્રપદ આપ્યું છે, તેથી સાધુજીવન (સાધુઅવસ્થા કે સાધુપદ) સહુને માટે સદા વંદનીય બન્યું છે

પ્રત્યેક જૈન પ્રતિદિન 'नमो लोए सव्वसाहूण' એ નમસ્કારપદ બોલે છે, તેનો અર્થ એ છે કે 'આ વિશ્વમાં જેટલા સાધુઓ વિદ્યમાન છે, તે સર્વેને મારી વંદના હો'

અરિહંતોએ સાધુજીવનનો સ્વીકાર શા માટે કર્યો ? તે આપણે સ્પષ્ટ સમજી લેવાની જરૂર છે મુક્તિ, મોક્ષ, કે નિર્વાણની પ્રાપ્તિ એ તેમનું જીવનધ્યેય હતું અને તે જીવનધ્યેય સાધુજીવનનો સ્વીકાર કરવાથી જ સિદ્ધ થઈ શકે તેમ હતું, તેથી તેમણે સાધુજીવનનો સ્વીકાર કર્યો ગૃહવાસમાં રહીને નિર્વાણસાધના ન થઈ શકવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે તેમાં પાપની નિવૃત્તિ અમુક અંશે જ થઈ શકે છે અને ઉક્ત સાધનામાં પાપની સર્વાંશ નિવૃત્તિ આવશ્યક છે

એક મનુષ્ય ભોગ પણ ભોગવે અને મોક્ષ પણ મેળવે એ કદી બન્યુ નથી અને બનવાનું નથી કહ્યુ છે કે—

दोपथेहिं न गम्मइ, दोमुह सुई न सीवए कथं ।
दुन्नि वि न हुंति कयावि, इन्दियसुक्खं च मुक्खं च ॥

'એક માણસને બે જુદી જુદી દિશાનો પથ કરવો હોય તો એકી સાથે કરી શકતો નથી તે જ રીતે એક માણસને સોય વડે કથા સીવવી હોય તો તેના એક મુખથી-એક છેડાથી સીવી શકે છે, પણ બંને છેડાથી સીવી શકતો નથી તાત્પર્ય કે બે વિરુદ્ધ ક્રિયાઓ કદાપિ એક સાથે કરી શકાતી નથી, તો ભોગ અને મોક્ષ એ બે પરસ્પર વિરુદ્ધ ક્રિયાઓ એકી સાથે કેમ કરી શકાય ?'

કોઈ ગૃહવાસમા રહીને વિરક્ત જીવન ગાળે તો અમુક અંશે આધ્યાત્મિક પ્રગતિ સાધી શકે, પણ નિર્વાણ-સાધના માટે જેવી અને જેટલી પ્રગતિ જરૂરી છે, તેવી અને તેટલી પ્રગતિ સાધી શકે નહિ દાખલા તરીકે નિર્વાણસાધના માટે પૃથ્વીકાયાદિ સ્થાવર અને દ્વીન્દ્રિયાદિ ત્રસ જીવો યાને સર્વ સૂક્ષ્મ-સ્થૂલજીવોની અહિંસા આવશ્યક છે, તે ઘરવાસમા ક્યાથી શક્ય બને ? વળી મોક્ષ સાધના સારૂ ઉચ્ચ કોટિનો સયમ જરૂરી છે અને તે માટે પરીષહજય કે તિતિક્ષા અનિવાર્ય છે, તે ગૃહવાસમા કેવી રીતે કરી શકે ? વળી નિર્વાણસાધના માટે સર્વ ભયોને જિતવાની જરૂર છે, તે ગૃહના સુખસગવડભર્યા કે સલામતીની ખાતરી આપતા જીવનને છોડયા વિના કેવી

રીતે સભવી શકે ? એટલે નિર્વાણની યથાર્થ સાધના માટે સાધુઅવસ્થાનો સ્વીકાર જરૂરી છે અને તેથી દરેક મુમુક્ષુએ પોતાના જીવનમા સાધુ બનવાની ભાવના અવશ્ય રાખવી જોઈએ

કેટલાક કહે છે કે 'બધા માણસો મુક્તિ, મોક્ષ કે નિર્વાણની સાધના કરવા સાધુ બની જશે તો આ સસાર નુ શુ થશે? વળી તેમને આહાર, પાણી, ઔષધિ, વસ્ત્ર પણ કોણ આપશે ? માટે બધાએ સાધુ બનવાની ભાવના રાખવી ઉચિત નથી' આ મહાશયોને અમારો ઉત્તર એ છે કે 'આ સસાર અનાદિ કાલથી ચાલ્યો આવે છે ને એજ રીતે ચાલ્યા કરવાનો, એટલે તેની ચિતા કરવાની જરાયે જરૂર નથી ખરી ચિતા તો આત્માની કરવી જરૂરી છે કે તેનો ઉદ્ધાર શી રીતે થાય?' અનાદિ કાળથી તેનું ભવભ્રમણ ચાલુ છે અને જીવનની રહેણીકરણીમા જો ધરખમ સુધારો ન થાય, અર્થાત્ સાધુવૃત્તિ પ્રકટે નહિ, તો એ ભવભ્રમણનો અત આવવાની કોઈ સભાવના નથી ભવભ્રમણ એટલે દુ ખની પરપરા એ કહેવાની જરૂર છે ખરી ?

એક બીજ જમીનમા વવાયા પછી તેને અનુકૂલ ખાતર, પાણી અને હવાનો યોગ મળે ત્યારે જ તેમાથી અકૂર પ્રકટે છે અને તેમાથી સ્કધ, શાખા તથા પ્રતિશાખા નો વિસ્તાર થઈ પત્ર-પુષ્પ-ફળ આવે છે તે જ રીતે મુમુક્ષુના દિલમા સાધુજીવનના સ્વીકારની અર્થાત્ દીક્ષાની

ભાવના પ્રકટયા પછી અનુકૂળ સયોગ મળે ત્યારે જ તે દીક્ષા ગ્રહણ કરી શકે છે, એટલે દીક્ષાની ભાવનાવાળા સર્વ મનુષ્યો એકી સાથે કે એકદમ સાધુ બની જાય એ શકય નથી જ્યારે સત્યુગ ચાલતો હતો કે ચોથો આરો પ્રવર્તતો હતો અને રાજા મહારાજાઓ સાધુવૃત્તિને પૂર્ણ ઉત્તેજન આપી રહ્યા હતા, ત્યારે પણ બધા મુમુક્ષુઓ સાધુ ન બની ગયા તો આ ઘોર કળિકાળમા બધા મુમુક્ષુઓ એક સાથે સાધુ કેમ બની જાય? તાત્પર્ય કે એ બનવુ સભવિત નથી, એટલે તેમને આહાર, પાણી, ઔષધિ વસ્ત્ર કોણ આપશે ? એ પશ્ન પણ નિરર્થક છે જેઓ પોતે સાધુ બનવાની ભાવના રાખે છે, પણ સાધુ થઈ શકતા નથી, તે સાધુઓની સેવા અવશ્ય કરવાના વળી જેઓ ગુણના પૂજકો છે, તેઓ પણ સાધુઓના ચરણે પોતાનુ શિર અવશ્ય ઝુકાવવાના અને તેમનો પૂર્ણ આદર સત્કાર કરવાના

ધારાસભામા ચૂટાઈ આવનારો દરેક સભ્ય પ્રધાન બનવાની ભાવના રાખે છે, પણ તે બધા એકી સાથે પ્રધાન બની શકતા નથી તેઓ પોતાની યોગ્યતા કેળવતા રહે છે, તો ક્રમે ક્રમે પ્રધાન બની શકે છે, પરતુ તેથી કોઇ પણ ધારાસભ્યે પ્રધાન બનવાની ઈચ્છા રાખવી એ અનુચિત છે, એમ આપણે કહેતા નથી તો પછી સાધુજીવનને સુદર-હિતકર-કલ્યાણકારી માની તેનો સ્વીકાર કરવાની ભાવના રાખવી, તેને અનુચિત કેમ કહી શકાય? તાત્પર્ય કે એ કથન પોતે જ અનુચિત છે

'સમાજમા સાધુઓ થોડા હોય તો તેનુ પોષણ સરળતાથી થઈ શકે, પણ તેની સખ્યા એકદમ વધી જાય તો સમાજ તેનો બોજો ઉઠાવી શકે નહિ' આવી દલીલ પણ અમારા કાને પડી છે તેનો ઉત્તર એ છે કે 'ભૂતકાળમા ગૃહસ્થોની અપેક્ષાએ સાધુઓની સખ્યા અલ્પ હતી અને આજે પણ તે જ પરિસ્થિતિ છે તેમા એકદમ વધારો થવાની કોઈ સભાવના નથી સાધુપણુ એવુ સહેલુ થોડુ જ છે કે તેનો સ્વીકાર મનુષ્ય હાલતા–ચાલતા કરી નાખે? ખરી વસ્તુસ્થિતિ તો એ છે કે જ્યારે આજે જનસમાજમા નૈતિકના અને સદાચારનો હ્રાસ થઈ રહ્યો છે, તેવા સમયે સમાજમા તે ગુણોના રક્ષણ–પ્રચારાર્થે સેવાભાવી સાધુજનોની બહોળી સખ્યા જરૂરી છે'

અમારા આ ઉત્તરમા કોઈ એમ કહેશે કે 'ઘણા મનુષ્યો પોતાનો સસાર–વ્યવહાર બરાબર ચલાવી શકતા નથી કે નાની મોટી અડચણોથી કટાળી જાય છે, એટલે તેઓ સાધુ બની જાય છે, તેથી જ તેમની સખ્યા આજે બાવન લાખથી ઉપર પહોચી છે આ રીતે અમારુ ઉપર્યુક્ત મતવ્ય વ્યાજબી છે'

પરતુ તેમનો આ ઉત્તર વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ સમજ્યા વિનાનો છે અમે જે સાધુજીવન, સાધુઅવસ્થા કે સાધુપદની વ્યાખ્યા કરીએ છીએ, તે અનુસાર આ દેશમા અમુક હદ્દથી વધુ સાધુઓ સભવતા નથી. સાધુનો વેશ પહેરે પણ તેને લાયક ગુણો કેળવે નહિ, તેને અમે દ્રવ્યસાધુઓ

કે નામમાત્રના સાધુઓ કહીએ છીએ ને તેને વાદવા-પૂજવા-પોષવાથી કશો લાભ નથી, એવો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ જેઓ સાધુનો વેશ પહેરીને તેને અનુરૂપ ગુણો કેળવે તે જ અમારી દૃષ્ટિએ ભાવસાધુ કે આદર્શસાધુ છે અને તેમનો આહાર, પાણી, ઔષધિ, વસ્ત્ર વગેરેથી જેટલો સત્કાર કરીએ તેટલો ઓછો છે

આ દેશમા શિક્ષિતોની સખ્યા વધી, તેમ લાચ રૂશ્વતની બદી વધી અને નીતિનો નાશ થયો આજે સામાન્ય પટાવાળાથી માડીને પ્રધાન સુધી સર્વ કોઈ યેન કેન પ્રકારેણ પૈસા મેળવી લેવાની ભાવના રાખે છે અને પોતાનુ કર્તવ્ય ચૂકી જાય છે, તેથી ગમે તેવી મોટી યોજનાઓ ઘડાવા છતા લોકોને રાહત મળતી નથી કે સુખશાતિનો અનુભવ થતો નથી તેની જગાએ આદર્શ સાધુઓની સખ્યા વધી હોત તો આ સ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ ન જ હોત તેમણે નીતિ તથા ધર્મના ઉપદેશદ્વારા લોકોને સદાચારમા સ્થિર રાખ્યા હોત અને એ રીતે વ્યવહારશુદ્ધિ તથા કર્તવ્યનું ધોરણ બરાબર જળવાઇ રહ્યુ હોત હજી પણ વિશેષ બગડી ગયુ નથી દેશના નાયકો સાધુજીવનની સુદરતા પિછાને, તેના મહત્ત્વથી પરિચિત થાય અને તેમને ઉત્તેજન મળે એવુ વાતાવરણ સર્જે તો આજના અધ પતનને મોટાભાગે નિવારી શકાય અને ભાવી ઉન્નતિના મ ડાણ થઈ શકે

૨–કેટલુ ક સ્પષ્ટીકરણ

સાધુજીવનની સુદરતા ટકાવી રાખવા માટે જૈન

મહર્ષિઓએ તેનુ જે બધારણ ઘડ્યુ છે, તે બરાબર ધ્યાનમા લેવા જેવુ છે અહી કોઈ એમ કહે કે 'બધારણ તો ઘણા સારા હોય છે, પણ તેનો અમલ કેવો થાય છે, તે જોવાનુ છે શુ જૈન સાધુઓએ સાધુતાનો આદર્શ ટકાવી રાખ્યો છે ખરો ?' તો અમારો જવાબ એ છે કે 'બધા બધારણો સારા, શ્રેષ્ઠ કે ઉત્તમ હોતા નથી તેમા પણ દશા-વીશી હોય છે તેથી સારુ, શ્રેષ્ઠ કે ઉત્તમ બધારણ કયુ ? તે આપણે અભ્યાસપૂર્વક નક્કી કરવુ જોઈએ સત્ય હકીકત એ છે કે જૈન ધર્મમા સાધુઓના આચાર વિષે જેટલો સૂક્ષ્મતાથી વિચાર કરવામા આવ્યો છે, તેટલો સૂક્ષ્મ વિચાર અન્ય ધર્મમા કરવામા આવ્યો નથી એ વિચાર સૂક્ષ્મતાથી કરાયેલો હોત તો સનાતની સાધુ, બાવા, સન્યાસીઓ અને બૌદ્ધ શ્રમણોની જે દશા આજે જોવામા આવે છે, તે કદી પણ જોવામા આવત નહિ

આજના બાવાઓને જોઈને એક કવિએ કહ્યુ છે કે—

ટોપીમા છે ત્રણ ગુણ, નહિ વેરો નહિ વેઠ,
બાવો બાવો સહુ કરે, સુખે ભરાતુ પેટ

આજે તો બાવાજીની ટોપી પહેરી લેવી બહુ સારી છે, કારણ કે તેમા મોટા લાભો રહેલા છે એક તો ગૃહસ્થોને જે રીતે વેચાણવેરો, આવકવેરો, સંપત્તિવેરો, મૃત્યુ-વેરો વગેરે અનેક પ્રકારના વેરા ભરવા પડે છે અને તે માટે કાયદાની ચુંગાલમાથી પસાર થવુ પડે છે, તેવુ કઈ આ ટોપી પહેરનારને હોતુ નથી બીજુ ગૃહસ્થોને રાજદરબા

રની કેટલીક વેઠ કરવી પડે છે, તે પણ આ ટોપી પહેરનારને કરવી પડતી નથી ત્રીજુ એને બાવો બાવો કહીને સહુ ભિક્ષા આપે છે, એટલે તેનુ પેટ સુખેથી ભરાઈ જાય છે, અર્થાત્ તે માટે તેને કોઈ જાતનો ધધો-ધાપો કે નોકરી-ચાકરી કરવી પડતી નથી

વર્તમાનપત્રોમા આ સાધુબાવાઓ વિષે જે સમાચારો છપાતા રહે છે, તે વાચીને આપણને અત્યત દુખ થાય છે 'એક સાધુએ કરેલી બનાવટ' 'સ્રીને લઇને પલાયન થઇ ગયેલા સાધુ' 'એક સાધુની ટોળી પાસેથી મળી આવેલુ ગેર કાયદેસર અફીણ' વગેરે વગેરે મથાળા અમારા વાચવામા આવ્યા છે આ સાધુઓમા કેટલાક ઉચ્ચ કોટિના પણ હશે, પરતુ તેમનુ સામાન્ય ધોરણ ઘણુ નીચુ ઉતરી ગયુ છે અને તેથી સારોયે સાધુસમાજ વગોવાઈ રહ્યો છે

બૌદ્ધ શ્રમણોની સખ્યા આપણા દેશમા ઓછી છે, પણ હમણા હમણા તે વધવા લાગી છે અને રાજદ્વારી પુરુષોનુ વલણ જોતા એ સખ્યા ભવિષ્યમા વધી જશે એમ ચોક્કસ લાગે છે, પરતુ આ બૌદ્ધ શ્રમણોની જે દશા અમારા જોવામા આવી છે, તે જરાયે ઉત્તેજનને પાત્ર નથી

કેટલાક વર્ષ પહેલા અમે બ્રહ્મદેશનો પ્રવાસ કર્યો, ત્યારે ફુગીઓ (બૌદ્ધ શ્રમણ માટે આ નામ ત્યા પ્રચલિત છે) ના વસ્ત્ર નીચે ચામડના પાકીટો અને લાબા લાબા ચપ્પુઓ લટકતા નિહાળ્યા હતા આ પાકીટોમા પૈસા હતા અને તેનાથી તેઓ અમુક વસ્તુઓ ખરીદતા હતા ચપ્પુઓ

તેમણે શા માટે રાખ્યા હશે? તે અમારે મન એક કોયડો હતો ત્યારે એક માણસે પાસે આવીને અમારા કાનમા કહ્યુ કે 'આખા દેશમા હુલડ કરાવનારાઓ આ બધા છે' એ સાભળીને અમારા હૃદયને ખરેખર આઘાત થયો ક્યા બૌદ્ધધર્મનો કરુણાનો સદેશ અને ક્યા આ શ્રમણોની ખૂનામરકીને ઉત્તેજના!

આજથી ચોથા વર્ષ ઉપર અમારે બિહારમા આવેલ રાજગીર એટલે પ્રાચીન રાજગૃહમા જવાનુ થયુ અહી જૈન, બૌદ્ધ અને હિંદુ ત્રણેના તીર્થો છે, એટલે કેટલાક બૌદ્ધ સાધુઓ ત્યા આવેલા હતા તેમને અમે રાત્રિના અગિયાર વાગે બજારમા ફરતા જોયા તેઓ પોતાની પાસેના પૈસામાથી કેળા વગેરે ખરીદીને ખાતા હતા વળી તેઓ બૌદ્ધ ચૈત્યની જે ધર્મશાળામા ઉતર્યા હતા, ત્યા એક જ ઓરડામા સ્ત્રીઓ પણ ઉતરેલી હતી તાત્પર્ય કે આ રીતે કસમયે ફરવા નીકળવુ, મોડી રાત્રે ખાવુ, લીલોતરી વાપરવી અને તરુણ સ્ત્રીઓના સહવાસમા રહેવુ, એમા તેમને કઇ અજુગતુ લાગતુ ન હતુ જો તેમનુ સાધુજીવનનુ બધારણ સખ્ત હોત તો આ પરિણામ કદી પણ આવત નહિ, પણ લોકસેવાના નામે એ બધારણ ખૂબ ઢીલુ રાખ્યુ, તેનુ પરિણામ આવુ ખતરનાક આવ્યુ

બૌદ્ધ સાધુઓ અત્યત શિથિલાચારી થઇ જતા તેમને આ દેશમાથી હાકી કાઢવામા આવ્યા હતા, એ હકીકત ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે મનગમતુ ખાવુ-પીવુ અને મોક્ષ મેળવવો

એ માર્ગે જતા તેમની આ સ્થિતિ થઇ હતી, તેથી અન્ય સાધુસમાજે એ રસ્તે ન જવાની અમારી ખાસ સૂચના છે

જૈન સાધુઓમા પણ કાલદોષને લઈને કેટલીક ક્ષતિઓ દાખલ થઇ છે, છતા તેમણે બીજા સાધુઓના પ્રમાણમા સાધુતાનો આદર્શ ઘણો ટકાવી રાખ્યો છે ડૉ સતીશચન્દ્ર વિદ્યાભૂષણ એમ એ, પી–એચ ડી ,એ વર્તમાન જૈન સાધુજીવન નજરે નિહાળીને જ કહ્યુ હતુ કે 'The Jain sadhu leads a life which is praised by all He practises the vratas and the rites strictly and shows to the world the way one has to go in order to realise the Atma જૈન સાધુ એવુ જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છે કે જેની સર્વ પ્રશસા કરે છે તેઓ વ્રતનિયમ ઘણી સાવધાનીથી પાળે છે અને આત્માના સાક્ષાત્કાર માટે જે માર્ગ અપનાવવો જોઈએ, તેનુ દુનિયાને દર્શન કરાવે છે'

ભારતની કેન્દ્રીય સરકારના વાણિજ્યમત્રી માનનીય મોરારજી દેશાઇ જ્યારે મુબઇ રાજ્યના મુખ્ય મત્રી હતા, ત્યારે તેઓ મુબઈ રાજ્ય વિધાનસભામા બાલદીક્ષા અગે ઉપસ્થિત થયેલી ચર્ચા વખતે નીચેના શબ્દો બોલ્યા હતા 'I must say to the credit of Jains, that the sadhus of Jain have still maintained a large measure of austerity and sacrifice which other orders have not maintained to that extent જૈનોની પ્રશસા કરતા મારે કહેવુ જોઇએ કે જૈન સાધુઓએ હજી સુધી તપ અને ત્યાગની વિશાળ મર્યાદાનુ પાલન ઉચ્ચ

કક્ષા સુધી કર્યું છે કે જે અન્ય સપ્રદાયોએ કર્યું નથી’

આ રીતે ભારતના બીજા માનનીય પુરુષોએ પણ જૈન સાધુઓના ત્યાગતપોમય જીવનની પ્રશસા કરી છે, એટલે આજે તો આદર્શ સાધુ તેમને જ માનવા જોઈએ

૩–સાધુ થનારમા હોવા જોઈતા ગુણો

જૈન મહર્ષિઓ એમ માને છે કે જે મુમુક્ષુ સાધુજીવનનો સ્વીકાર કરવા માટે અર્થાત્ દીક્ષા લેવા માટે તૈયાર થાય, તેનામા નીચેના ૧૬ ગુણો હોવા જોઈએ —

(૧) તે આર્યદેશમા ઉત્પન્ન થયેલો હોય

(૨) વિશિષ્ટ જાતિકુલવાળો હોય

(૩) જેનો કર્મમલ લગભગ ક્ષીણ થયેલો હોય

(૪) (એથી કરીને) નિર્મળ બુદ્ધિવાળો હોય.

(૫) આ મનુષ્ય જન્મ દુર્લભ છે, જન્મ તે મરણનું નિમિત્ત છે, વિષયો દુ ખના હેતુરૂપ છે, સયોગોમા વિયોગ રહેલો છે અને ક્ષણે ક્ષણે મરણનો ભય ઘણો દારુણ છે, આ પ્રમાણે સસારનુ નિર્ગુણ પણુ જેણે જાણેલુ હોય

(૬) તે કારણે સસારથી વિરક્ત થયેલો હોય

(૭) મદકષાયવાળો હોય

(૮) હાસ્યાદિ કરનારો ન હોય

(૯) કૃતજ્ઞ હોય

(૧૦) વિનયવત હોય

(૧૧) દીક્ષા લીધા પહેલા પણ રાજા, મંત્રી અને પૌર જનોએ બહુમાન કરેલો હોય અગર કમમા કમ એના વિરોધવાળો ન હોય

(૧૨) કોઇનો દ્રોહ કરનારો ન હોય

(૧૩) કલ્યાણકારી અંગવાળો હોય, અર્થાત્ ખોડખાપણ વિનાનો હોય

(૧૪) શ્રદ્ધાળુ હોય

(૧૫) સ્થિર મનવાળો હોય, અર્થાત્ આરંભેલા કાર્યને અધવચથી મૂકી દે તેવો ન હોય

(૧૬) આત્મસમર્પણ કરના ગુરુચરણે આવેલો હોય

પ્ર૦—આર્યદેશમા ઉત્પન્ન થયેલો જ દીક્ષાને યોગ્ય શા માટે ?

ઉ૦—આર્યદેશમા ધાર્મિક વાતાવરણની પ્રબલતા હોય છે, એટલે તેમા જન્મેલો પુરુષ ધાર્મિક સંસ્કારોવાળો હોય છે અને તેથી ઉચ્ચ કોટિનુ સાધુજીવન ગાળી શકે છે આવુ જીવન ગાળવુ અનાર્યોને માટે ઘણુ મુશ્કેલ હોય છે, જો કે તેમા પણ આર્દ્રકુમાર જેવા કોઇક અપવાદો મળી આવે છે

પ્ર૦—આર્ય દેશ કોને સમજવો ?

ઉ૦—જેમા આર્ય લોકો વસતા હોય તેને આર્યદેશ સમજવો

પ્ર૦—આર્યલોકની ઓળખાણ શુ ?

ઉ૦—પાપભીરુતા જેઓ પાપથી ડરીને પોતાનુ

જીવન ગાળતા હોય તે આર્ય કહેવાય શાસ્ત્રકારોએ આર્ય શબ્દ ની વ્યાખ્યા કરતા જણાવ્યુ છે કે 'आरात् सर्वहेय धर्मेभ्यो यात प्राप्तो गुणैरित्यार्य्य—જે સર્વ હેયધર્મોથી દૂર આવેલો હોય, અર્થાત ગુણપ્રાપ્ત હોય તે આર્ય કહેવાય' આ વ્યાખ્યાનુ તાત્પર્ય એ છે કે જેનામા દયા વગેરે ગુણો હોય તે આર્ય કહેવાય અને બાકીના અનાર્ય કહેવાય

પ્ર૦—શાસ્ત્રકારોએ આર્ય દેશ કોને ગણેલા છે?

ઉ૦—શાસ્ત્રકારોએ મગધ, અ ગ, બ ગ, કલિ ગ, કાશી, કોશલ, કુરુ, કુશાર્ત, પ ચાલ, જા ગલ, સૌરાષ્ટ્ર, વિદેહ, વત્સ, સ દર્ભ (શાડિલ્ય), મલય, મત્સ્ય, વરુણ, દશાર્ણ, ચેદી, સિ ધુ–સૌવીર, શૂરસેન, ભ ગી, વર્ત, કુણાલક, કોટિવર્ષ અને અર્ધો કેતક, એ સાડી પચ્ચીસ દેશોને આર્યદેશ ગણેલા છે પણ સમયાતરે આર્ય લોકોનો બીજા દેશમા વસવાટ થયો હોય તો તેને પણ આર્યદેશજ લેખી શકાય દાખલા તરીકે ગુજરાતનુ નામ આ યાદીમા નથી, પણ તેમા આજે ઘણા આર્યો વસે છે, તેથી તેને આર્યદેશ લેખવો જોઈએ અને તે પ્રમાણે જ તે લેખાય છે

પ્ર૦—વિશિષ્ટ જાતિકુલવાળાને યોગ્ય માનવાનુ કારણ શુ?

ઉ૦—જાતિ અને કુલ ઉપરથી પણ પુરુષની યોગ્યતા અંકાય છે જાતિ એટલે માતાનો પક્ષ અને કુલ એટલે પિતાનો પક્ષ તે બ ને પક્ષો શુદ્ધ વિવાહથી જોડાયેલા હોય

તો તેની સતતિ ઉત્તમ થાય છે, અન્યથા તેમા વર્ણ-શકરતા આવે છે અને ઉત્તમત્તાનો લોપ થાય છે. માટે વિશિષ્ટ કુલજાતિવાળાને યોગ્ય માનેલ છે એવાને પ્રસગે ખ્યાલ આવે છે કે હું ઉત્તમ કુળનો છુ, એટલે મારાથી મનભગ કે બીજા અકાર્ય ન થાય

પ્ર૦—અમુક પુરુષનો કર્મમલ લગભગ ક્ષીણ થયેલો છે, તે શી રીતે જાણી શકાય ?

ઉ૦—જેમ ઝવેરીઓ સોનાને કસોટી પર મૂકીને તેનુ માપ કાઢી લે છે, તેમ સદ્ગુરુઓ પુરુષના આચાર વિચાર પરથી તેનુ માપ કાઢી લે છે દાખલા તરીકે કોઈ પુરુષને દુરાગ્રહ, મિથ્યામતિ અને વિષયાંધતા ભારે હોય, કામક્રોધ ઘણો હોય, માન ઘણું હોય, તૃષ્ણા ઘણી હોય, ભોગની લાલસા ઘણી હોય અને ભોજનતથા નિદ્રા વધારે હોય અને એ વસ્તુ આગળ પાછળવાળા પાસેથી જાણવામા આવે, તો સદ્ગુરુ એમ જાણે કે આ પુરુષ ભારેકર્મી છે, તેથી દીક્ષાને યોગ્ય નથી પરતુ તેથી વિરુદ્ધ ગુણ ધરાવનારો હોય તો તેને લઘુકર્મી કે લગભગ ક્ષીણ થયેલા કર્મવાળો જાણે છે અને તેથી દીક્ષા બરાબર પાળી શકશે, એમ માની તેને દીક્ષા આપે છે

પ્ર૦—ખડખડાટ હસવુ એ સદ્ગુણ મનાય છે અને અહીં હાસ્યાદિ ન કરનારને યોગ્ય માન્યો છે, તેનું કારણ શુ ?

ઉ૦—સત્પુરુષો ખાસ કારણ વિના હસતા નથી

'અને ખાસ કારણુ ઉત્પન્ન થયુ હોય તો મધુર સ્મિત કરે છે ખડખડાટ હસવું એ ગભીરતાની ખામી સૂચવે છે અને કર્મગ્રથની પરિભાષામા કહીએ તો એ મોહનીય કર્મની એક પ્રકારની ચેષ્ટા છે, એટલે હાસ્યાદિ ન કરનાર યોગ્ય લેખાય

પ્ર૦—દીક્ષા લીધા પહેલા રાજા, મત્રી અને પૌરજનો વડે બહુમાન કરાયેલો હોય તેને જ દીક્ષા માટે યોગ્ય ગણવો એ તો બહુ કહેવાય. કોઈ માણસ બધેથી હડધૂત થયેલો હોય તેને દીક્ષા આપવામા ન આવે તો એ દીક્ષા અશરણને શરણ આપનારી કેમ ગણાય ?

ઉ૦—જે પુરુષ રાજા, મત્રી તથા પૌરજનો વડે બહુમાન પામેલો હોય તેનામા અવશ્ય ચોક્કસ પ્રકારના ગુણો સભવે છે અને તેવો ગુણવાન પુરુષ દીક્ષા લે તો તેનુ યથાર્થ પાલન કરી દીક્ષાને શોભાવી શકે છે બીજી બાજુ જે પુરુષ બધેથી હડધૂત થયેલો હોય, સારા માણસો એનાથી વિરુદ્ધ પડેલા હોય, તેનામા મોટી ખામીઓ હોવાનો સભવ છે, એટલે તે દીક્ષા જેવી અતિ પવિત્ર વસ્તુનુ યથાર્થ પાલન કરી શકશે કે કેમ? એ વિચારણીય બને છે જેઓ દીક્ષાનુ યથાર્થ પાલન કરે છે, તેને દીક્ષા શરણભૂત થાય છે, અન્યને નહિ

પ્ર૦—દીક્ષા લેનારમા આ બધા ગુણો ન હોય તો?

ઉ૦—આ ગુણોમાથી ચોથા ભાગના ઓછા હોય તો મધ્યમ કહેવાય અને અર્ધા ભાગના ઓછા હોય તો

જઘન્ય કહેવાય એથી ઓછા ગુણવાળો દીક્ષાને યોગ્ય કહેવાય નહિ

૪–દીક્ષા આપનારમાં હોવા જોઈતા ગુણો

જૈન મહાર્ષિઓએ દીક્ષા આપનાર ગુરુ માટે નીચેનુ ધોરણ સ્વીકાર્યું છે (૧) જેણે વિધિપૂર્વક દીક્ષા અગીકાર કરેલી હોય, (૨) જે ગુરુકુળની સારી રીતે ઉપાસના કરનાર હોય, (૩) અસ્ખલિત પણે શીલ અર્થાત્ વ્રતો અને આચારોને પાળનાર હોય, (૪) સારી રીતે આગમનુ અધ્યયન કરનાર હોય, (૫) તેથી તત્ત્વને સારી રીતે જાણનાર હોય, (૬) ઉપશાત હોય, (૭) સઘનુ હિત કરનાર હોય, (૮) પ્રાણી માત્રના હિતમા આસકત હોય, (૯) જેનુ વચન ગ્રહણ કરવા યોગ્ય હોય, (૧૦) અનુવર્તક હોય, (૧૧) ગભીર હોય, (૧૨) વિષાદરહિત હોય, (૧૩) ઉપશમલબ્ધિ વગેરે ગુણોએ સહિત હોય, (૧૪) પ્રવચનના અર્થનો વકતા હોય અને (૧૫) પોતાના ગુરુએ જેને ગુરુપદ આપેલુ હોય તે જ ગુરુ દીક્ષા આપવાને યોગ્ય છે અહી પણ મધ્યમ અને જઘન્ય ધોરણ ઉપર પ્રમાણે જ સમજવુ

પ્ર૦—પોતે વિધિપૂર્વક દીક્ષા લીધી ન હોય, પણ મુમુક્ષુને વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપવાની તત્પરતા હોય તો શુ વાંધો ?

ઉ૦—જ્યા એવી સ્થિતિ પ્રવર્તતી હોય ત્યા મુમુક્ષુને એવો વિચાર આવે કે મારે વિધિપૂર્વક દીક્ષા લેવાની શુ જરૂર ? ગુરુએ પણ વિધિપૂર્વક દીક્ષા કયા લીધી છે ?

એટલે તેનુ વિધિ માટે બહુમાન રહે નહિ, તેથી જેણે વિધિપૂર્વક દીક્ષા અગીકાર કરી હોય તે જ દીક્ષા આપવાને યોગ્ય ગણાય.

પ્ર૦—ગુરુકુલની ઉપાસનાથી શુ સમજવુ ?

ઉ૦—ગુરુ અને તેમના પરિવારને ગુરુકુલ કહેવામાં આવે છે તેમની જેણે સારી રીતે સેવા કરી હોય તેણે ગુરુકુલની ઉપાસના કરી કહેવાય આ ઉપાસના માટે શાસ્ત્રોમા કહ્યુ છે કે—

नाणस्स होइ भागी, थिरयरओ दसंणे चरित्ते यं ।
धण्णा आवकहाए, गुरुकुलवास न मुञ्चन्ति ॥

'જે પુરુષો યાવજ્જીવ ગુરુકુલ વાસને છોડતા નથી તે ધન્ય પુરુષો જ્ઞાનના ભાગી થાય છે અને દર્શન તથા ચારિત્રમા અત્યત સ્થિર થાય છે '

પ્ર૦—અહી અસ્ખલિત શીલથી શુ સમજવુ ?

ઉ૦—પચમહાવ્રત એ સાધુનુ મુખ્ય શીલ છે, એટલે જેણે દીક્ષા લેવાના દિવસથી પાચે મહાવ્રત અખડિત રાખ્યા હોય, તેનુ શીલ અસ્ખલિત સમજવુ

પ્ર૦—દીક્ષા આપનાર ગુરુ આગમના સામાન્ય જાણનાર હોય તો ?

ઉ૦—તો 'હુ જ્ઞાની ગુરુને સમર્પિત થયો છુ,' એવો ભાવ મુમુક્ષુના હૃદયમા જાગે નહિ વળી ગુરુ આગમના સામાન્ય જાણકાર હોય તો શિષ્યની શકાઓનુ પૂર

સમાધાન કરી શકે નહિ, તેમ જ ચારિત્રમાર્ગનો પૂરો યથાર્થ ખ્યાલ આપી શકે નહિ, એથી દીક્ષા આપનાર ગુરુ સારી રીતે આગમનુ અધ્યયન કરનાર હોય તે જરૂરી છે

પ્ર૦—ઉપશાત એટલે ?

ઉ૦—જે મન, વચન અને કાયાના વિકારથી રહિત હોય તે ઉપશાત કહેવાય

પ્ર૦—અનુવર્તક એટલે ?

ઉ૦—જે વિચિત્ર સ્વાભાવવાળા પ્રાણીઓને યોગ્ય ઉપાયો વડે બોધ પમાડવાની શક્તિ ધરાવતા હોય તે અનુવર્તક કહેવાય

પ્ર૦—ગભીર વિશેષણથી શુ સમજવુ ?

ઉ૦—જે પરીષહ વગેરેથી પરાભવ પામવા છતા છકાયના રક્ષણ વગેરેમા દીનતા પામે નહિ, તે વિષાદરહિત કહેવાય

પ્ર૦—ઉપશમલબ્ધિ એટલે ?

ઉ૦—બીજાને શાત કરી લેવાની શકિત

પ્ર૦—પ્રવચનના અર્થનો વક્તા એટલે ?

ઉ૦—પ્રવચન એટલે આગમ તેમા જે રીતે અર્થ એટલે તત્ત્વની પ્રરૂપણા કરી હોય તે પ્રમાણે કહેનારો, પણ મતિકલ્પનાએ કહેનારો નહિ

પ્ર૦—અહી ગુરુપદથી શુ સમજવુ ?

ઉ૦—જેને ગચ્છનાયક એવા ગુરુએ આચાર્યપદ

આપેલુ હોય તે ગુરુપદ આ ૫ દરમા ગુણથી સ્પષ્ટ થાય છે કે દીક્ષાદાન માટે સુવિહિત આચાર્ય જ યોગ્ય છે

૫–દીક્ષા કોને ન અપાય ?

જૈન શાસ્ત્રકારોએ નીચેના અઢાર પુરુષોને દીક્ષા ન અપાય એમ જણાવ્યુ છે—૧ બાળક એટલે આઠ વર્ષથી ઓછી ઉમરનો, ૨ વૃદ્ધ એટલે સીતેર વર્ષથી વધારે વય વાળો, ૩ નપુસક, ૪ કલીબ એટલે સ્ત્રીઓના અગોપાગ દેખીને કામાતુર થનારો, ૫ જડ, ૬ વ્યાધિગ્રસ્ત, ૭ સ્તેન એટલે ચોર કે લુટારો, ૮ રાજાપકારી એટલે રાજાનો તથા રાજકુટુબનો દ્રોહ કરનારો, ૯ ઉન્મત્ત એટલે પાગલ, ૧૦ અદર્શન એટલે દૃષ્ટિહીન અથવા થિણુદ્ધિ નામની નિદ્રાવાળો અથવા સમ્યકત્વરહિત, ૧૧ દાસ, ૧૨ દુષ્ટ એટલે કષાય અને વિષયથી જલ્દી દૂષિત થનાર, ૧૩ મૂઢ એટલે કાર્યાકાર્યના વિવેકથી રહિત, ૧૪ ઋણાર્ત એટલે જેના માથે ઘણુ દેવુ થઈ ગયુ હોય, ૧૫ જુગિત એટલે જાતિ, કર્મ કે શરીર જુગિત, ૧૬ અવબદ્ધ એટલે પૈસા લેવા કે વિદ્યા લેવા જ આવેલો, ૧૭ ભૃતક એટલે જેને રૂપિયા આપીને અમુક મુદત સુધી ભાડે રાખેલો અને ૧૮ નિષ્કેટિકા દોષવાળો

યોગ્યતાના વિષયમા જે વસ્તુઓ પુરુષને આશ્રીને કહી છે, તે બધી સ્ત્રીને માટે પણ સમજવી તેમા વધારે એટલુ કે સ્ત્રી સગર્ભા હોય કે નાના છોકરાવાળી હોય, તેને પણ દીક્ષાને માટે અયોગ્ય સમજવી

પ્ર૦—આઠ વર્ષથી ઓછી ઉમરનો પુરુષ અયોગ્ય કેમ?

ઉ૦—લોકો એવા પુરુષને બાળક માની તેનો પરાભવ કરે તથા આઠ વર્ષથી ઓછી ઉમરવાળાને પ્રાય ચારિત્રના પરિણામ થતા નથી

પ્ર૦—આઠથી ઓછી ઉમરવાળાને પણ દીક્ષા અપાયેલી સંભળાય છે, તેનુ કેમ?

ઉ૦—એ દીક્ષાઓ આપવાદિક સમજવી

પ્ર૦—સાધુજીવનની દીક્ષા એ સન્યાસદીક્ષા છે અને સંન્યાસદીક્ષા તો બ્રહ્મચાર્યાશ્રમ, ગૃહસ્થાશ્રમ અને વાનપ્રસ્થાશ્રમ પછી લેવી યોગ્ય છે તો આઠ વર્ષની દીક્ષાને યોગ્ય કેમ મનાય?

ઉ૦—મુમુક્ષુએ ત્રણ આશ્રમ પછી જ સન્યાસ દીક્ષા લેવી જોઈએ, એવો કોઈ નિયમ નથી અને હોઈ શકે પણ નહિ એ તો એક સામાન્ય વિધાન છે બાકી કાળની નોબત જ્યારે ગડગડે છે અને તેમાંથી બાળક કે યુવાન પણ બચી શકતા નથી તેથી જ કહ્યુ છે કે यदहरेव विरजेत् तदहरेव प्रव्रजेत्—જે દિવસે વૈરાગ્ય થાય તે દિવસે જ પ્રવ્રજિત થવુ'

પ્ર૦—પુરુષની લગભગ અઢાર વર્ષ સુધીની ઉમર ખેલવા કૂદવાની તથા વિદ્યાભ્યાસ કરવાની ગણાય છે, તે વખતે દીક્ષા જેવુ આકરુ બધન યોગ્ય ગણાય ખરું?

ઉ૦—પુરુષની અઢાર વર્ષ સુધીની ઉમર ખેલવા-કૂદવા કે વિદ્યાભ્યાસ કરવાની છે, તેમ આત્મોન્નતિ કરવાની

પણ છે જેઓ આ ઉમરમા વૈરાગ્ય અને ત્યાગના સસ્કાર પામી આત્મોન્નતિ કરવા કટિબદ્ધ થાય છે, તેઓ વિપુલ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ કરી સ્વકલ્યાણ અને પરકલ્યાણ એમ ઉભય કલ્યાણની સાધના કરી શકે છે તે માટે દાખલા જોઈતા હોય તો સખ્યાબધ આપી શકાય તેમ છે શ્રીમચ્છકરાચાર્ય, શ્રીહેમચદ્રાચાર્ય વગેરે આ ઉમરેજ પ્રવ્રજિત થયા હતા.

પ્ર૦—વૃદ્ધ દીક્ષાને માટે અયોગ્ય કેમ?

ઉ૦—તેને સયમ પાળવો મુશ્કેલ પડે છે વળી તે ઊચા આસન પર બેસવાની ઈચ્છા કરે છે, વિનય કરતા સંકોચ પામે છે અને તે ગર્વ પણ ધારણ કરે છે, તેથી દીક્ષાને માટે અયોગ્ય છે

પ્ર૦— જડથી શુ સમજવુ ?

ઉ૦—શાસ્ત્રકારોએ ત્રણ પ્રકારના જડ માનેલા છે ભાષાજડ, શરીરજડ, અને કરણજડ જે બોલતા અચકાય અથવા બોલડુ બોલે તે ભાષાજડ, જેનુ શરીર ખૂબ ભારે હોય તે શરીર જડ અને જે ક્રિયાઓ ન કરી શકે અથવા જેની ઈન્દ્રિયો બરાબર કાર્ય ન કરતી હોય તે કરણજડ આ ત્રણે જડ પુરુષો દીક્ષાને માટે અયોગ્ય છે

પ્ર૦—આ જગતમા વ્યાધિગ્રસ્ત ન હોય તેવા પુરુષ કેટલા?

ઉ૦—અહી વ્યાધિગ્રસ્તથી જેને ભગદર, અતિસાર કોઢ, પથરીનો રોગ, વાઈ કે ફેફરુ વગેરે મોટા રોગ થયેલા હોય તે સમજવા

પ્ર૦—ચોર કે લૂટારાને દીક્ષા લેવાનો ભાવ થાય તો દીક્ષા આપવામા હરકત શી?

ઉ૦—માત્ર ભાવ થાય એટલુ જ જોવાનું નથી, તેમાં આગળ પાછળના અનેક કારણો વિચારવાના હોય છે ચોર ભાવનાવશાત્ દીક્ષા લે પણ પછી પોતાની આદત મુજબ ચોરી કરવા લલચાય તો વ્રત તૂટે અને સમસ્ત સાધુસમાજની નિંદા થાય કે 'આમા તો બધા ચોર–લૂટારા જ ભર્યા છે' તેથી ચોર-લૂટારા દીક્ષાને યોગ્ય નથી જો કે આમા પણ કોઈ કોઇ અપવાદરૂપ હોય છે ખાસ કરીને જેનો જબ્બર હૃદયપલટો થયો હોય તે આવી દીક્ષા લઈને તેને લજવતા નથી, પણ શોભાવે છે તે માટે દૃઢપ્રહરી વગેરેના દૃષ્ટાંતો આપી શકાય

પ્ર૦—અહી દાસથી કેવો પુરુષ સમજવો?

ઉ૦—જે દાસથી ઉત્પન્ન થયેલો હોય, કોઈ પાસેથી વેચાતો લીધેલો હોય કે કરજ પેટે ગ્રહણ કરેલો હોય તેને દાસ સમજવો આવા પુરુષોને દીક્ષા આપી હોય તો તેનો માલીક દીક્ષા છોડાવી તેને લઈ જાય, વગેરે કેટલાક ઉપદ્રવો થવા સંભવ છે

પ્ર૦—જેના માથે ઘણુ દેવુ થઈ ગયુ હોય તેને દીક્ષા આપવામા શી હરકત? બિચારો રાહતનો દમ ખેંચે અને આત્મકલ્યાણ પણ થાય!

ઉ૦—જેના માથે ઘણુ દેવુ થઈ ગયુ હોય તેને દીક્ષા આપી હોય તો લેણદારો આવીને લેણાનો તકાદો કરે, વખતે

ચોરટ વગેરે કહાવી ધરપકડ પણ કરે અને બીજી રીતે પણ કદર્થના કરે, એથી તેના ગુરુ વગેરેને પણ સહન કરવુ પડે અને સાધુસમાજની પ્રતિષ્ઠાને હાની પહોચે, તેથી એવાને દીક્ષા આપવી યોગ્ય નથી

પ્ર૦—જાતિજુગિત કોણ કહેવાય ?

ઉ૦—જેઓ ચાડાળ, કોળી, વાઘરી વગેરે જાતિના હોય તે જાતિજુગિત કહેવાય

પ્ર૦—કર્મજુગિત કોણ કહેવાય?

ઉ૦—મોર, પોપટ, કૂકડા વગેરે પક્ષીઓને પાળીને વેચનાર, વાસ તથા દોર પર ચડી આજીવિકા કરનારા તથા શિકાર વગેરે નિદ્ય કર્મ કરનારા કર્મજુગિત કહેવાય.

પ્ર૦—શરીરજુગિત કોણ કહેવાય ?

ઉ૦—મુગા, બહેરા, લુલા, લગડા, કુબડા, કાણા, અતિશય ઠીગણા વગેરે શરીરજુગિત કહેવાય આ ત્રણે જુગિત દીક્ષાને માટે અયોગ્ય ગણાય

પ્ર૦—ભૃતક એટલે ?

ઉ૦—જેને અમુક મુદત સુધી ભાડે કે નોકરીએ રાખ્યો હોય તે ભૃતક કહેવાય તેની ભાડા કે નોકરીની મુદત પૂરી થાય ત્યા સુધી તે દીક્ષા માટે અયોગ્ય ગણાય ,

પ્ર૦—નિફ્રેટિકા દોષવાળો કોણ કહેવાય?

ઉ૦—જેને માતા, પિતા, કે વડીલે રજા ન આપી હોય કે જેનુ અપહરણ કરીને લાવવામા આવેલો હોય તે નિષ્ફે-

ટિકા હોયવાળો કહેવાય નિષ્ફેટિકા એટલે શિષ્યચોરી તે માટે પંચકલ્પભાષ્યમાં કહ્યું છે કે

सो जो अपडुप्पणो विरट्ठ वरिसुण अट्ठव अणिविट्ठो ।
त दिक्खिन्तऽअविदिण्ण तेणो परतो अतेणो तु ॥

'જે સોળ વર્ષથી ઓછો અપ્રતિપૂર્ણ અથવા નહિ વિવાહિત, તેને માબાપના આપ્યા સિવાય જો દીક્ષા આપે તો શિષ્યનો ચોર ગણી શકાય અને સોળ વર્ષની ઉપરાંત રજા સિવાય પણ આપે તો તે શિષ્યચોર ગણી શકાય નહિ'

૬–અનુમતિ કે અનુજ્ઞા જરૂરી છે.

માબાપ વગેરેની સંમતિ વગર મોટી ઉમરવાળાને દીક્ષા અપાયાના દાખલાઓ મળી આવે છે, પણ રાજ–માર્ગ માતાપિતા વગેરેની અનુમતિ કે અનુજ્ઞા લઈને જ દીક્ષા આપવાનો છે સૂરિપુરંદર શ્રીહરિભદ્રસૂરિએ ધર્મ બિંદુમાં કહ્યું છે કે 'तथा गुरुजनाद्यनुज्ञेति ॥४–२३॥ 'દીક્ષાર્થીના માતાપિતાની અનુજ્ઞા માગવી જોઈએ' એવી અનુજ્ઞા ન હોય તો દીક્ષા સમયે ધાંધલ થવાનો તથા દીક્ષા આપ્યા પછી તેને ઉપાડી જવાનો તથા કોર્ટકચેરી થવાનો સંભવ છે, તેથી અનુજ્ઞાવિધિ જરૂર સાચવવો જોઈએ

૭–દીક્ષા આપવાનો વિધિ

જૈન મહર્ષિઓ જણાવે છે કે જે દીક્ષા આપવાને યોગ્ય હોય તેને પ્રશ્નશુદ્ધિ, કાલશુદ્ધિ, ક્ષેત્રશુદ્ધિ, દિશા શુદ્ધિ અને વંદનશુદ્ધિપૂર્વક દીક્ષા આપવી જોઈએ.

પ્ર૦—પ્રશ્નશુદ્ધિ કોને કહેવાય?

ઉ૦—દીક્ષા લેવા આવનારને વિવિધ પ્રશ્નો પૂછી તેની જાતિ, માતાપિતા, ધધો, ઉમર તથા વિવાહિત કે અવિવાહિત? વૈરાગ્ય શાથી થયો? ધાર્મિક જ્ઞાન કેટલુ છે? વગેરે બાબતની માહિતી મેળવી લેવી, તેમજ એમાથી તેનો સ્વભાવ, સ્થિરતા, ધીરતાદિ જાણી લેવા અને સતોષકારક જવાબ મળે તેમજ સાચો વિરાગી, વ્રતપાલનમા ધીર, સમર્પિત વગેરે જણાય, તો આગળ વધવુ એ પ્રશ્નશુદ્ધિ કહેવાય છે તેનો કાળ છ માસ સુધીનો છે

પ્ર૦—કાલશુદ્ધિ કોને કહેવાય?

ઉ૦—સારા નક્ષત્રે, સારી તિથિએ, સારા સમયે દીક્ષા આપવી તેને કાલશુદ્ધિ કહેવાય દીક્ષા માટે ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાભાદ્રપદ, ઉત્તરાફાલ્ગુની અને રોહિણી નક્ષત્ર પસદ કરવા યોગ્ય છે તિથિઓમા બન્ને પક્ષની ચોથ, છઠ, આઠમ, નોમ, બારસ, ચૌદસ તથા પૂનમ છોડીને બીજી તિથિઓ પસદ કરવા યોગ્ય છે સારો સમય એટલે દિવસનો સારો ભાગ કે સારુ ચોઘડિયુ રાત્રે દીક્ષા આપવાનો નિષેધ છે

પ્ર૦—ક્ષેત્રશુદ્ધિ કોને કહેવાય?

ઉ૦—ડાગર વગેરેના ખેતરમા, વનમા, પુષ્પવાળા બગીચામા, સરોવર, તળાવ કે નદીની પાળે, જિનગૃહ કે જિનચૈત્યમા દીક્ષા અપાય તો ક્ષેત્રશુદ્ધિ જાળવી ગણાય તાત્પર્ય કે પ્રશસ્ત સ્થાનમા દીક્ષા આપવી એ ક્ષેત્રશુદ્ધિ છે.

સારો જાણુ નહિ તે પાપથી હુ પાછો ફરુ છુ, તેને ખોટુ માનુ છુ, તેનો ગુરુ આગળ એકરાર કરું છું ને એ પાપથી મલિન થયેલા આત્માનો ત્યાગ કરુ છુ'

આ સર્વવિરતિ સામાયિક ઉચ્ચરાવ્યા. પછી તેને કેટલાક દિવસ અગર માસ સુધી પચમહાવ્રત અને છઠ્ઠા રાત્રિભોજન-વિરમણ વ્રતની શિક્ષા આપી એ વ્રત ગ્રહણ કરાવવામા આવે છે, એટલે તે સાધુજીવનમા દીક્ષીત થયેલો ગણાય છે તે ક્ષણથી જ તેના ચારિત્રપર્યાયની ગણના થાય છે.

૮–પાંચ મહાવ્રતો

પાચ મહાવ્રતોના નામ આ પ્રમાણે જાણવા (૧) પ્રાણાતિપાત–વિરમણ–વ્રત, (૨) મૃષાવાદ–વિરમણ વ્રત (૩) અદત્તાદાન–વિરમણ–વ્રત, (૪) મૈથુન–વિરમણ–વ્રત, અને (૫) પરિગ્રહ–વિરમણ–વ્રત

આદર્શગૃહસ્થોના પાચ અણુવ્રતોની અપેક્ષાએ આ વ્રતો ઘણા સૂક્ષ્મ છે, તેથી મહાવ્રત કહેવાય છે

પ્રથમ મહાવ્રતની પ્રતિજ્ઞા આ પ્રમાણે લેવાય છે 'હે ભદન્ત! જીવહિંસાથી વિરમવું એ પહેલું મહાવ્રત છે, (એમ હુ સમજ્યો છુ) હુ સર્વ પ્રકારની જીવહિંસાનો ત્યાગ કરુ છુ તે પ્રાણી સૂક્ષ્મ હોય, બાદર હોય, ત્રસ હોય કે સ્થાવર હોય, તેની સ્વય હિંસા કરુ નહિ, બીજા પાસે હિંસા કરાવુ નહિ, પ્રાણીની હિંસા કરી રહેલા અન્યને સારો માનુ નહિ જ્યા સુધી જીવુ ત્યા સુધી

ત્રણ પ્રકારે ત્રણ પ્રકારે એટલે મનથી, વચનથી, કાયાથી કરું નહિ, કરાવુ નહિ, કરતાને સારો માનુ નહિ તે પાપમાંથી હે ભદત! હુ પાછો ફરુ છુ, તેને ખોટુ ગણુ છુ, તેનો ગુરુ સમક્ષ એકરાર કરુ છુ અને એ પાપથી મલિન થયેલા આત્માનો ત્યાગ કરુ છુ

હે ભદત! સર્વ પ્રકારની જીવહિંસાથી વિમુખ થઈને હુ પ્રથમ મહાવ્રતમા સ્થિર થાઉ છુ'

અહિંસા એ પ્રધાન ધર્મ છે, એટલે પહેલુ વ્રત તેના પાલન માટે લેવાય છે આ વ્રતને લીધે સાધુઓ શુ શુ નથી કરી શકતા? તે આપણે જાણી લેવુ જોઈએ પૃથ્વીકાયમા જીવ છે, એટલે તેને કોશ, કોદાળી કે પાવડાથી ખોદી શકતા નથી, તેમજ સચિત્ત માટી, મીઠા વગેરેનો ઉપયોગ કે હિંસા કરી શકતા નથી અપ્કાયમા જીવ છે, એટલે વાવ, કૂવા, તળાવ, સરોવર કે નદીમા પડીને નાહી શકતા નથી કે તેનુ પાણી ખોબામા લઈને પી શકતા નથી આવા સચિત્ત પાણીને અડવુ એ પણ તેમના વ્રતથી વિરુદ્ધ ગણાય છે અગ્નિકાયમા જીવ છે એટલે ચકમક કે દીવાસળીનો ઉપયોગ કરી કે બીજી કોઈ રીતે અગ્નિ પ્રકટાવી શકતા નથી જ્યા અગ્નિ પ્રકટાવવાનો જ ન હોય ત્યા રસોઈ કરવી, તાપણા સળગાવવા, ધૂણીઓ ધખાવવી વગેરે કેમ કરી શકાય? વાયુ-કાયમા જીવ છે, એટલે પખા વડે પવન ખાવાનુ યોગ્ય નથી, પછી એ પખો હાથથી ચાલતો હોય, પવન ચકકીથી ચાલતો હોય કે વિદ્યુતશક્તિથી ચાલતો હોય વનસ્પતિ-

કાયમા જીવ છે, એટલે કોઇ પણ વૃક્ષ, લતા, ગુલ્મ, વિટપ, ઘાસ વગેરેનુ પાદડુ તોડી શકાતુ નથી કે તેને સ્પર્શ પણ કરી શકાતો નથી વળી આ વ્રત ધારણ કરનાર હોવાી, ઘોડા ઊટ વગેરે પશુઓ પર સવારી કરી શકતા નથી, કારણ કે એથી તેમને દુ ખ થવાનો સભવ છે તેમજ પશુઓ અને પક્ષીઓને પાળવા કે ઉછેરવાનુ કામ પણ તેમનાથી થઈ શકતુ નથી, કારણ કે તેમ કરતા તેમને વાડામા તથા પાજગમા પૂરવા પડે અને તેમની સ્વતત્રવૃત્તિ પર એક જાતનુ બધન આવી પડે એટલુ જ નહિ પણ તેઓ પૃથ્વી કાયાદિ ષટ્કાયની હિસા બીજા પાસે પણ કરાવી શકતા નથી તેમજ બીજાએ સાધુનિમિત્તે હિસા કરી તૈયાર કરેલી વસ્તુ તેમને કામ લાગથી નથી

અન્ય સાધુઓ ઉપર્યુક્ત હિસાના બધા કામો કરે છે કે કરાવે છે, એટલે તેઓ સૂક્ષ્મ અહિસાનુ પાલન કરતા નથી, એમ સમજવાનુ છે

બીજા મહાવ્રતની પ્રતિજ્ઞા આ પ્રમાણે લેવાય છે 'હે ભદત! અસત્ય બોલવાથી વિરમવુ એ બીજુ મહાવ્રત છે, (એમ હુ સમજ્યો છુ) હુ સર્વ પ્રકારની અસત્ય વાણીનો ત્યાગ કરુ છુ તે ક્રોધથી અથવા લોભથી, ભયથી અથવા હાસ્યથી સ્વય બોલુ નહિ, બીજા પાસે બોલાવુ નહિ, તથા અસત્ય બોલી રહેલાને સારો માનુ નહિ જ્યા સુધી જીવુ ત્યા સુધી કરુ છુ (આટલો પાઠ બધા વ્રતોમા સમાન સમજવો)

હે ભદંત! સર્વ પ્રકારના અસત્ય બોલવામાથી વિમુખ થઈને હું બીજા મહાવ્રતમા સ્થિર થાઉં છું '

શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્રમા કહ્યુ છે કે–

मुसावाओ य लोगम्मि सव्वसाहूहिं गरहिओ ।
अविस्सासो य भूयाण, तम्हा मोस विवज्जए ॥

'સર્વ સાધુ પુરુષોએ મૃષાવાદને વખોડયો છે, કારણકે તેથી લોકોમા અવિશ્વાસની લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે, માટે મૃષાવાદનો ત્યાગ કરવો જોઈએ '

અસત્ય બોલવુ એક ગૃહસ્થને પણ શોભતું નથી, તો સાધુ પુરુષને શોભે જ કેમ ?

ત્રીજા મહાવ્રતની પ્રતિજ્ઞા આ પ્રમાણે લેવાય છે 'હે ભદંત! માલીકે ન આપી હોય તેવી કોઈ પણ વસ્તુ ન લેવી એ ત્રીજુ મહાવ્રત છે, (એમ હું સમજ્યો છું) હું સર્વ પ્રકારના અદત્તાદાનનો ત્યાગ કરુ છુ ગામ નગર કે અરણ્યમા થોડુ, વધારે, નાનુ, મોટુ, સજીવ કે નિર્જીવ જે કોઈ પણ માલીક દ્વારા ન અપાયુ હોય તેને હુ સ્વય ગ્રહણ કરુ નહિ, બીજા પાસે ગ્રહણ કરાવુ નહિ તથા ગ્રહણ કરનારને સારો માનુ નહિ જ્યા સુધી જીવુ ત્યા સુધી

હે ભદંત! સર્વ પ્રકારના અદત્તાદાનથી વિમુખ થઈને હું ત્રીજા મહાવ્રતમા સ્થિર થાઉં છું '

શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રમા કહ્યુ છે કે–

अदत्तादाण अकित्तिकरण अणज्ज साहुगरहणिज्ज ।
पियजण [illegible] रागदोसबहुल ॥

'અદત્તાદાન અપયશ કરનારુ અનાર્ય કર્મ છે અને તેની સર્વ સાધુઓએ નિંદા કરેલી છે તે પ્રિયજન-મિત્ર જનમા ભેદ તથા અપ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારુ છે અને રાગ-દ્વેષથી ભરેલુ છે'

ચોથા મહાવ્રતની પ્રતિજ્ઞા આ પ્રમાણે લેવાય છે 'હે ભદત! મૈથુનથી દૂરુ રહેવુ એ ચોથુ મહાવ્રત છે, (એમ હુ સમજ્યો છુ) હુ સર્વ પ્રકારના મૈથુનનો ત્યાગ કરુ છુ દૈવી, માનુષિક કે પાશવિક કોઈ પણ પ્રકારના મૈથુનનુ સેવન હુ સ્વય કરુ નહિ, બીજા પાસે કરાવુ નહિ, તથા કરતાને સારો જાણુ નહિ જ્યા સુધી જીવુ કરુ છુ

હે ભદત! સર્વ પ્રકારના મૈથુનથી વિમુખ થઈને હુ ચોથા મહાવ્રતમા સ્થિર થાઉં છુ'

શ્રી પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્રમા કહ્યુ છે કે—

विनयसीलतवनियमगुणसमूहं त बभ भगवतं ।
गहगणनक्खत्ततारगणे वा जहा उडुपत्ती ॥

'જેમ ગ્રહગણ, નક્ષત્રગણ અને તારાગણમા ચદ્ર પ્રધાન છે, તેમ વિનય, શીલ, તપ, નિયમ વગેરે ગુણ-સમૂહમા બ્રહ્મચર્ય પ્રધાન છે'

तम्हा निहुएण बभचेर चरियव्व सव्वओ ।
विसुद्ध जावज्जीवाए, जाव सेयट्ठिसजउ त्ति ॥

'જ્યાં સુધી જીવન હોય ત્યાં સુધી અને શરીરમાં રક્ત અને માંસ રહે ત્યાં સુધી વિશુદ્ધિપૂર્વક નિશ્ચલ રૂપમાં બ્રહ્મચર્ય પાળવું જોઈએ'

બ્રહ્મચર્યના પાલનમાં સહાય મળે તે માટે જૈન મહર્ષિઓએ નીચેના નવ નિયમોનું વિધાન કરેલું છે, જે સામાન્ય રીતે બ્રહ્મચર્યની નવ ગુપ્તિ કે નવ વાડના નામથી ઓળખાય છે

૧ વિવિક્તવસતિસેવા—ઉંદર બિલાડીથી રહિત સ્થાનમાં વસે તેમ બ્રહ્મચારી સાધુપુરુષે સ્ત્રી, પશુ અને નપુંસકના વાસથી રહિત એકાંત વિશુદ્ધ સ્થાનમાં વાસ કરવો.

૨ સ્ત્રીકથાપરિહાર—સ્ત્રી સંબંધી જુદી જુદી જાતની વાતો કરવાથી વિષય જાગૃત થાય છે, તેથી સ્ત્રીઓ સંબંધી વાતો કરવી નહિ કોઈ સાધ્વી કે પતિવ્રતા સ્ત્રીનું જીવન વાંચવું કે તે નિમિત્તે શીયળનો બોધ આપવો તે ધર્મકથા હોઈ તેનો નિષેધ નથી

૩ નિષદ્યાઽનુપવેશનમ્—પાટ, પાટલા, શયન, આસન વગેરે સ્ત્રીઓને બેસવાની વસ્તુ પર બેસવું નહિ સ્ત્રી બેઠેલી હોય તે આસન બે ઘડી સુધી વાપરવું નહિ વિચારની અસર વાતાવરણ પર રહે છે, એ ન્યાયે આ નિયમ બાંધવામાં આવ્યો છે

૪ ઇન્દ્રિયાપ્રયોગ—રાગને વશ થઈ સ્ત્રીઓના અંગોપાંગ-કુચ, કટિ, મુખ આદિ જોવા માટે પ્રયત્ન રૂપ જોતા મોહનો ઉદય થઈ પતનનો પ્રસંગ

૫ कुड्यान्तरदाम्पत्यवर्जनम्—ભીતના આંતરે સ્ત્રીપુરુષનું યુગલ રહેલું હોય તેવા સ્થાનનો ત્યાગ કરવો

૬ पूर्वक्रीडास्मृति—સ્ત્રી સાથે કરેલી પૂર્વક્રીડાઓનું સ્મરણ કરવું નહિ એના સ્મરણથી વિષયની ઉત્પત્તિ થવાનો સંભવ છે

૭ प्रणीतभोजनम्—માદક આહારનો ત્યાગ કરવો, કારણકે તેવા આહારથી ઇંદ્રિયોમાં ઉત્તેજના પેદા થાય છે

૮ अतिमात्राऽभोग—પ્રમાણથી અધિક આહાર કરવો નહિ, કારણકે તેથી ઊંઘ વધે છે, મેદ વધે છે અને પ્રસંગે સ્વપ્નદોષ પણ થાય છે

૯ विभूषापरिवर्जनम्—શૃંગારલક્ષણવાળી શરીરની અને ઉપકરણની શોભાનો ત્યાગ કરવો, અર્થાત્ સ્નાન, વિલેપન, વાસના એટલે શરીરને સુગંધિત બનાવવું, ઉત્તમ વસ્ત્રો, તેલ, અત્તર, સેન્ટ, તંબોલ વગેરેનો ઉપયોગ કરવો નહિ

ઉપરાંત શબ્દ, રૂપ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ આદિ ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં પણ આસક્ત ન થવાનો ઉપદેશ છે

બ્રહ્મચારી સાધુએ કોઈ પણ નિમિત્તે સ્ત્રીના શરીરનો સ્પર્શ કરવાનો નથી, તેમ જ સ્ત્રીઓને પોતાના ચરણનો સ્પર્શ કરવા દેવાનો નથી તે અંગે શ્રીદશવૈકાલિકસૂત્રમાં કહ્યું છે કે–

हत्थपायपडिच्छिन्नं कन्ननासविगप्पिअं ।
अवि वाससइं नारिं बंभचारी विवज्जए ॥

જેના હાથપગ છેદાઈ ગયેલા હોય, જેના કાનનાક કપાઈ ગયેલા હોય, એવી સો વર્ષની બૂઢ્ઢી હોય તો પણ બ્રહ્મચારી સાધુએ તેના તરફ દૃષ્ટિ સરખી કરવી નહિ'

ચન્દ્રસ્પર્શને નામે અન્ય સાધુઓ કુમારિકા અને નવયૌવના સ્ત્રીઓને પોતાના ચરણને સ્પર્શ કરવા દે છે તથા તેમના મસ્તકે હાથ મૂકે છે, તેને અમે સાધુધર્મથી તદ્દન વિપરીત સમજીએ છીએ અને એવી પ્રથા દૂર કરવાની મજબૂત હિમાયત કરીએ છીએ

સ્ત્રીનો વિશેષ પરિચય તથા એકાંતમાં વાતચીત પણ બ્રહ્મચર્યને બાધા પહોંચાડે છે, એટલે તેનો પણ સાધુએ અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ

પાંચમા મહાવ્રતની પ્રતિજ્ઞા આ પ્રમાણે લેવાય છે 'હે ભદંત! પરિગ્રહ રાખવો નહિ, એ પાંચમું મહાવ્રત છે, (એમ હું સમજ્યો છું) હું સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહનો ત્યાગ કરું છું નાનો, મોટો, સજીવ, નિર્જીવ કોઈ પણ પ્રકારનો પરિગ્રહ હું સ્વયં ગ્રહણ કરું નહિ, બીજાની પાસે ગ્રહણ કરાવું નહિ, તથા ગ્રહણ કરનારને સારો માનું નહિ જ્યાં સુધી જીવું—કરું છું

હે ભદંત! સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહથી વિમુખ થઈને હું પાંચમા મહાવ્રતમાં સ્થિર થાઉં છું'

પરિગ્રહ પાપનું મૂળ છે જેમ તેલનું બિંદુ પાણીમાં પડતાં જોતજોતામાં ફેલાઈ જાય છે, તેમ પરિ

પણ ભાવના જાગતા તે વિસ્તૃત બની જાય છે અને તેનું માપ રહેતુ નથી તે માટે બાવાજીની લગોટીનુ દષ્ટાત ધ્યાનમા રાખવા યોગ્ય છે

એક બાવાજી ગામથી થોડે દૂર ઝુપડી બાધીને રહેતા હતા તેમની લગોટી ઉદરડાએ કાતરી નાખી આથી બાવાજી વિમાસણમા પડયા કે શુ કરવુ ? તેમણે કોઈ પાસેથી માગીને બીજી લગોટી મેળવી લીધી, પરતુ થોડા દિવસ બાદ એ લગોટીના પણ એજ હાલ થયા આથી બાવાજીએ વિચાર કર્યો કે મારી લગોટી ઊદરડા કાતરી ન ખાય તેમ મારે કરવુ જોઇએ આથી તેમણે એક બિલાડી પાળી બિલાડીની સતત હાજરીમા ઊદરડાઓ લગોટીને કશુ નુકશાન કરી શકયા નહિ, પણ બિલાડીને રોજ દૂધ શી રીતે પાવુ ? એ પ્રશ્ન ખડો થયો આથી બાવાજીએ એક ગાય પાળી ને તેને માટે ઝુપડી વગેરે બનાવ્યુ પરતુ ગાય એમ થોડી જ પળાય છે ? તેને ખાવા માટે ઘાસ જોઈએ, પીવાનુ પુષ્કળ પાણી જોઈએ વગેરે એટલે બાવાજીએ ઝુપડી પાસે થોડી પડતર જમીન હતી, તે વાળી લઈ તેમા કૂવો ખોદ્યો અને જુવાર વાવી

આ રીતે એક લગોટી સાચવવા જતા બાવાજી ખેડૂતની હાલતમા આવી પડયા અને પોતાનુ નિત્યકર્મ ચૂકી ગયા તેથી સાધુએ કોઈપણ વસ્તુ પર મમત્વબુદ્ધિ–પરિગ્રહબુદ્ધિ રાખવી નહિ

૯—છઠ્ઠું રાત્રિભોજન-વિરમણ-વ્રત

પાંચ મહાવ્રતો ઉપર છઠ્ઠું રાત્રિભોજન-વિરમણ-વ્રત આ પ્રમાણે લેવાય છે 'હે ભદંત! રાત્રિભોજન છોડવું એ છઠ્ઠું મહાવ્રત છે, (એમ હું સમજ્યો છુ) હું સર્વ પ્રકારના રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કરું છું અશન, પાન, ખાદિમ, સ્વાદિમ એ ચાર પ્રકારના આહારોમાંથી કંઈ પણ રાત્રે ખાઉં નહિ, બીજાને ખવરાવું નહિ તથા ખાઈ રહેલા અન્યને સારો માનું નહિ જ્યાં સુધી જીવું ... કરું નહિ.

હે ભદંત! હું સર્વ પ્રકારના રાત્રિભોજનથી વિમુખ થઈને છઠ્ઠા મહાવ્રતમાં સ્થિર થાઉં છું '

પ્ર૦—રાત્રિભોજન કોને કહેવાય?

ઉ૦—સાયંકાલથી માંડીને બીજા દિવસના સૂર્યોદય સુધી કોઈ પણ પ્રકારનું ભોજન કરવું, તેને રાત્રિભોજન કહેવાય

પ્ર૦—તેનો ત્યાગ કરવાનું કારણ શું?

ઉ૦—રાત્રિભોજન કરતાં અહિંસાનો સિદ્ધાંત જાળવી ન શકાય. જેમકે રાત્રે ગોચરી લેવા બહાર જવું પડે, તે વખતે રસ્તામાં પાણી પડ્યું હોય, બીજ પડ્યા હોય, લીલોતરી પડી હોય કે જંતુ-કીડા વગેરે પડ્યા હોય તેની દયા પાળી શકાય નહિ તથા એ રીતે ગોચરી લાવ્યા પછી તેને વાપરવા બેસતી વખતે પણ સૂક્ષ્મ જીવો અંદર પડે તે જોઈ શકાય નહિ વળી ગોચરીનિમિત્તે રાત્રે

ગૃહસ્થીના ઘરમા જતા કોઈ સ્ત્રી ભોગ માટે આમંત્રણ કરે કે એકાતનો લાભ લે આદિ અનેક દોષો ઉત્પન્ન થવાનો સભવ છે, તેથી આદર્શ સાધુએ રાત્રિભોજનનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ

પ્ર૦—અશન કોને કહેવાય ?

ઉ૦—ક્ષુધાનુ શમન કરે તેવા પદાર્થોને અશન કહેવાય જેમકે રોટલો, રોટલી, પૂરી, વડા, માંડા, સાથવો, દૂધ, દહીં, પકવાન તથા શાકભાજી વગેરે

પ્ર૦—પાન કોને કહેવાય ?

ઉ૦—વાપરી શકાય તેવા જુદી જુદી જાતના પાણીને પાન કહેવાય

પ્ર૦—ખાદિમ કોને કહેવાય ?

ઉ૦—જેનાથી અમુક અંશે ક્ષુધાની તૃપ્તિ થાય તેને ખાદિમ કહેવાય ચણા વગેરે ભુજેલા ધાન્યો, પૌઆ, શેલડી, કેરી, કેળા, કણુસ વગેરે ફળો, ચારોળી, બદામ, દ્રાક્ષ તથા સુકો મેવો વગેરે આ પ્રકારમા આવે

પ્ર૦—સ્વાદિમ કોને કહેવાય ?

ઉ૦—જે માત્ર સ્વાદ કરવા યોગ્ય હોય તેને સ્વાદિમ કહેવાય મુખવાસ, ચૂર્ણ, ગોળી, સોપારી વગેરે સ્વાદિમ છે

આ પાચ મહાવ્રતો તથા છઠ્ઠુ રાત્રિભોજન-વિરમણ વ્રત એ સાધુના મૂળગુણ કહેવાય છે, તેથી મન, વચન અને કાયાથી તેનુ પાલન કરવુ આવશ્યક છે એ પાલનમા કોઈ ભૂલ થઈ જાય તો તેની પ્રાત કાલીન અને

સાય કાલીન પ્રતિક્રમણ-વખતે આલોચના કરી શુદ્ધ થવુ જોઈએ તથા તે માટે ગુરુ જે પ્રાયશ્ચિત આપે તે ગ્રહણ કરવુ જોઈએ.

૧૦-પાચ સમિતિ-ત્રણ ગુપ્તિ

સાધુઓ મહાવ્રતને અનુરૂપ ચારિત્રનુ ઘડતર પાચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિના પાલનવડે કરે છે, એટલે તેનો પરિચય પણ આપણે મેળવી લેવો જોઈએ

સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ કે એકાગ્ર પરિણામવાળી સુદર ચેષ્ટાને સમિતિ કહેવાય તેના પાચ પ્રકારો તે (૧) ઈર્યાસમિતિ, (૨) ભાષાસમિતિ, (૩) એષણાસમિતિ, (૪) આદાનનિક્ષેપ સમિતિ અને (૫) પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિ

જેનાથી અનિષ્ટ સપર્ક કે અનિષ્ટ પરિણામ રોકી શકાય અને શુભ પ્રવૃત્તિ થાય તેને ગુપ્તિ કહેવાય તેના ત્રણ પ્રકારો તે (૧) મનોગુપ્તિ, (૨) વચનગુપ્તિ અને (૩) કાયગુપ્તિ

આ પાચ સમિતિ તથા ત્રણ ગુપ્તિ મહાવ્રતરૂપ પ્રવચનનુ પાલન કરવામા તથા તેની રક્ષા કરવામા એક માતા જેવુ કામ કરે છે, તેથી તેને અષ્ટપ્રવચનમાતા કહેવામા આવે છે તે અગે જૈન મહર્ષિઓએ કહ્યુ છે કે—

एयाओ पञ्च समिइओ, चरणस्स य पवत्तणे ।
गुत्ती नियत्तणे वुत्ता, असुभत्थेसु सव्वसो ॥
एसा पवयणमाया, जे सम्म आयरे मुणी।
खिप्प सव्व ससारा विप्पमुच्चइ पण्डिए ॥

'આ પાચ સમિતિ ચારિત્રને માટે કરવામા આવતી પ્રવૃત્તિઓમા ઉપયોગી છે અને ત્રણ ગુપ્તિ અશુભ વ્યાપારમાથી નિવૃત્ત થવા માટે ઉપયોગી છે આ પ્રકારે અષ્ટ પ્રવચન માતાનુ જે બુદ્ધિમાન્ મુનિ સારી રીતે પાલન કરે છે, તે શીઘ્ર સસારમાથી મુક્ત થાય છે'

ઈર્યાસમિતિ સાધુએ કઇ રીતે ચાલવુ—ગમનાગમન કરવુ, તેના નિયમો દર્શાવે છે તે આ પ્રમાણે (૧) જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રના હેતુથી ચાલવુ, પણ અન્ય હેતુથી ચાલવુ નહિ (૨) દિવસના સમય દરમિયાન ચાલવુ પણ રાત્રે ચાલવુ નહિ (૩) માર્ગ રીતના અવરજવરવાળા માર્ગમા ચાલવુ પણ નવા કે ન વપરાના માર્ગ પર ચાલવુ નહિ એવા માર્ગમા સજીવ માટી તથા જીવજતુઓ વિશેષ હોવાનો સભવ છે (૪) સારી રીતે જોઈને ચાલવુ પણ જોયા વિના ચાલવુ નહિ (૫) નજરને નીચી રાખી ધોસરી પ્રમાણ એટલે ચાર હાથ ભૂમિનું અવલોકન કરવુ, પણ આડુ અવળુ જોતા ચાલવું નહિ અને (૬) ઉપયોગ (ખ્યાલ)પૂર્વક ચાલવુ પણ અનુપયોગે ચાલવુ નહિ

ભાષાસમિતિ સાધુએ કઈ રીતે બોલવુ, તેના નિયમો દર્શાવે છે તે આ પ્રમાણે (૧) ક્રોધથી બોલવુ નહિ (૨) અભિમાનપૂર્વક બોલવુ નહિ (૩) છળ-કપટથી બોલવુ નહિ (૪) લોભથી બોલવુ નહિ (૫) હાસ્યથી બોલવુ નહિ (૬) ભયથી બોલવુ નહિ (૭) વાક્ચાતુરીથી બોલવુ નહિ (૮) વિકથા કરવી નહિ સ્ત્રીકથા,

ભક્તકથા (ભોજન સબધી વાત), દેશકથા (લોક વ્યવહારની વાત) અને રાજકથા (રાજ ખટપટની વાત) ને વિકથા કહેવાય છે

સાધુએ કઠોર ભાષાનો કદી ઉપયોગ કરવો નહિ, કારણ કે તેથી સામાને ઘણુ દુ ખ થાય છે કાણાને કાણો, નપુસકને નપુસક કે ચોરને ચોર કહેવો એ કઠોર ભાષા છે, તેથી સાધુ તેનો ત્યાગ કરે

અધાને અધો કહે, વસ્તુ લાગે વેણ,
ધીરે ધીરે પૂછીએ, શાથી ખોયા નેણ ?

આદર્શ સાધુ પાપને ઉત્તેજન આપે તેવં ... પયોગ કરે નહિ તે હમેશા હિત, મિત ... ... કોઈ પણ મનુષ્યને તેઓ મહાશય, ... વાનુપ્રિય વગેરે મધુર સબોધનથી બોલાવે, ... ર્ખ ! બેવકૂફ ! ગધેડા ! વગેરે કહીને ...

એષણાસમિતિ સાધુએ ... ... ગેરે મેળવવા તેના નિયમો દર્શાવે ... દી, ઔષધ, પીઠ, ફલક, શય્યા, ... ુર પડે તે તેણે ભિક્ષાથી ... ... કખુ-ભિક્ષુક કહેવાય છે ... સામાન્ય ભિક્ષુક અને ... ... કને ખાવા મળતુ નથી, ... ર્વાહ કરે છે અને બીજા ... ર્વાણની સાધના માટે ...

સમાગમ ન કરવો પડે તે માટે અર્થાત્ ચારિત્રના નિર્વાહ માટે સૂઝતી ભિક્ષા માગીને પોતાનો નિર્વાહ ચલાવે છે આ બે વસ્તુનો ભેદ નહિ સમજવાની કેવો અનર્થ થાય છે? તે મુંબઈ રાજ્યની ધારાસભામા દાખલ થયેલા ભિક્ષાપ્રતિબંધક ખરડા વખતે સ્પષ્ટ થયું હતું

આદર્શ સાધુઓ આહારપાણી મેળવતી વખતે ૪૨ દોષો ટાળે

(૧) જે આહારાદિ સાધુ માટે જ બનાવેલ હોય તે લે નહિ

(૨) જે આહારાદિ સાધુને ઉદ્દેશીને બનાવેલા હોય તે લે નહિ

(૩) જે આહારાદિ અકલ્પ્યના સંસર્ગમા આવેલ હોય તે લે નહિ

(૪) જે આહારાદિ પોતાના પરિવાર તેમ જ સાધુઓને લક્ષમા રાખીને બનાવેલા હોય તે લે નહિ

(૫) જે આહારાદિ સાધુ માટે જ અમુક સમયથી રાખી મૂકેલ હોય તે લે નહિ

(૬) જે આહારાદિ ખાસ દાન માટે જ તૈયાર કરી રાખેલ હોય તે લે નહિ

(૭) જે આહારાદિ અંધારામાં પડેલા હોય તેને આપવા માટે દીવા-બત્તી વગેરેનો પ્રકાશ કરવામાં આવે તો લે નહિ

(૮-૧૨) જે આહારાદિ સાધુઓને આપવા માટે વેચાતા લાવવામા આવ્યા હોય[૮], ઉધાર લાવવામા આવ્યા હોય[૯], વિનિમય કરીને એટલે અદલોબદલો કરીને મેળવવામા આવ્યા હોય[૧૦], બીજાની પાસેથી ઝુંટવીને લેવામા

આવ્યા હોય[૧૧], કે છાણ માટી વગેરેથી બંધ કરેલા મોઢા ખોલીને આપવામાં આવતા હોય[૧૨] તે લે નહિ

(૧૩-૧૬) જે આહારાદિ સામેથી લાવવામાં આવ્યા હોય[૧૩], કમાડ ખોલીને કે ઉપલા મજલેથી લાવવામાં આવ્યા હોય[૧૪], ભાગીદારની સંમતિ વિના આપવામાં આવતા હોય[૧૫], કે સાધુને આવેલા જાણી વધારે કરવામાં આવ્યા હોય[૧૬], તે લે નહિ.

(૧૭-૩૨) બાળકને રમાડીને[૧૭], દૂતીઓની માફક સબંધીઓના સમાચાર કહીને[૧૮], નિમિત્ત જ્યોતિષ કહીને[૧૯], પોતાની જાતિ વગેરે બતાવીને[૨૦], નિર્ધનતા કે દીનતા બતાવીને[૨૧], દવા કરીને[૨૨], ક્રોધ કરીને[૨૩], અહંકાર કરીને[૨૪], છળકપટ કરીને[૨૫], લોભ કરીને[૨૬], ગુણ ગાઈને[૨૭], વિદ્યા-કામણ કે વશી-કરણ કરીને[૨૮], મંત્ર તંત્રનો પ્રયોગ બતાવીને[૨૯], ગોળી-ચૂરણ આદિના નુસખા બતાવીને[૩૦], સૌભાગ્ય-દુર્ભાગ્ય બતાવીને[૩૧], ગર્ભ પડાવીને[૩૨], સાધુ આહારાદિ લે નહિ

(૩૩) જેની નિર્દોષતાની પૂરી ખાતરી ન થાય તે લે નહિ.

(૩૪) હાથ સચિત્ત વસ્તુથી ખરડાયેલો હોય ને આપવામાં આવે તો લે નહિ

(૩૫) આહાર કે વસ્તુ અચિત્ત ઉપર રાખેલ હોય તો લે નહિ

(૩૬) આહાર કે વસ્તુ ઉપર અચિત્ત મૂકેલ હોય તે લે નહિ

(૩૭) આહાર કે વસ્તુ સચિત્તને સ્પર્શ કરતા હોય તો લે નહિ

(૩૮) દાતા અંધ કે પશુ હોય તો લે નહિ

(૩૯) આહાર કે વસ્તુ પૂરી અચિત્ત થયેલ ન હોય તો લે નહિ

(૪૦) સચિત્ત અને અચિત્ત વસ્તુ એક સાથે રહેલ હોય તો લે નહિ

(૪૧) કોઈ અયત્નાએ વહોરાવતુ હોય તો લે નહિ

(૪૨) તરતના લીંપેલા આગણા પર થઈને આવે અને વહોરાવે તો લે નહિ

ગાય જેમ બધી જગાએથી થોડુ થોડુ ઘાસ ખાય છે, તેમ સાધુ જુદા જુદા ઘરોમાથી થોડી થોડી વસ્તુ ગ્રહણ કરે, જેથી ગૃહસ્થને વાધો આવે નહિ અને પોતાની આજીવિકા ચાલે

આદાનનિક્ષેપસમિતિ નો અર્થ એ છે કે જે વસ્તુઓ નિત્ય ઉપયોગમા આવે છે, તેની પ્રમાર્જના કરવી જોઈએ તથા તેને લેવા-મૂકવાના ખાસ સાવધાની રાખવી જોઈએ તેથી આદર્શ સાધુઓ રોજ પ્રાત કાલમા પ્રતિક્રમણ નામની ક્રિયા કર્યા બાદ મુહપત્તી, ચોલપટો, ઊનનાં કપડા, સુતરાઉ કપડા, ઓઘો, સથારિયુ વગેરે વસ્તુ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોઈ લે છે, તેના પર કોઈ જીવ જતુ ચડયુ હોય તો તેને રજોહરણ વડે ધીમેથી દૂર કરે છે અને તેને વ્યવસ્થિત મૂકી દે છે ત્રીજા પ્રહરના અતભાગે પણ તેઓ પ્રતિલેખનની આવી જ ક્રિયા કરે છે

પારિષ્ઠાપનિકાસમિતિનો અર્થ એ છે કે સાધુએ મલ-મૂત્રનુ વિસર્જન જતુ તથા હરિયાળીથી રહિત નિરવદ્ય ભૂમિ કે જ્યા હિસા થવાનો સભવ નથી, તેવી ભૂમિમા કરવુ જોઈએ તથા શ્લેષ્મ, થૂક, કેશ કે બીજી પરઠવવા યોગ્ય વસ્તુઓ પણ નિરવદ્ય ભૂમિમા પરઠવવી જોઈએ

મનોગુપ્તિનો અર્થ એ છે કે મનને સરભ, સમારભ અને આરભ એ ત્રણ ક્રિયામા જવા દેવુ નહિ જેમા કોઈ પણ જાતની હિસા થવાનો સભવ હોય તેવી ક્રિયાનો સકલ્પ કે વિચાર કરવો તે સરભ કહેવાય, તે સકલ્પને અમલમા મૂકવાના સાધનો એકત્ર કરવા તેને સમારભ કહેવાય અને કાર્યનો પ્રયોગ કરવો તેને આરભ કહેવાય આદર્શ સાધુ આરભ-સમારભ કરે નહિ એમ જે કહેવાય છે, તેનો અર્થ આ ત્રણે ક્રિયાઓથી નિવૃત્ત થવાનો છે શુભ ભાવના, તત્ત્વચિતન અને ધ્યાન એ તેનો પ્રત્યુપાય છે

વચનગુપ્તિનો અર્થ એ છે કે સરભ, સમારભ તથા આરભને અર્થે બોલવામા આવતા વચનોને ઉપયોગપૂર્વક રોકી રાખવા મૌન તથા સ્તોત્ર-સ્વાધ્યાદિ એ તેનો પ્રત્યુપાય છે

કાયગુપ્તિનો અર્થ એ છે કે ઉભા રહેતા, સૂતા, ઉઠતા, બેસતા તથા પાચે ઇંદ્રિયોનો વ્યાપાર કરતા મનને સાવદ્ય યોગમા એટલે પાપમય વ્યાપારમા પ્રવૃત્ત થવા દેવુ નહિ જ્ઞાનાચારાદિ પચાચારની પ્રવૃત્તિ તથા આસન એટલે એક સ્થળે સ્થિરતાથી બેસવું એ તેનો પ્રત્યુપાય છે

કાયોત્સર્ગમા આસન, મૌન અને ધ્યાન એ ત્રણે વસ્તુઓ સિદ્ધ થાય છે, તેથી ગુપ્તિના પાલન માટે કાયોત્સર્ગનો બને તેટલો આશ્રય લેવો આવશ્યક છે

૧૧–દશવિધ યતિધર્મ

(૧) ક્ષમા, (૨) માર્દવ, (૩) આર્જવ, (૪) મુક્તિ, (૫) તપ, (૬) સયમ, (૭) સત્ય, (૮) શૌચ, (૯) અકિંચનત્વ અને (૧૦) બ્રહ્મચર્ય એ દશ ગુણોની ગણના યતિ ધર્મ કે સાધુધર્મમા થાય છે, એટલે દરેક સાધુમા આ ગુણો હોવા આવશ્યક છે, પછી તે ગમે તે ધર્મ કે ગમે તે સપ્રદાયનો હોય

પ્ર૦—સાધુઓ ક્ષમાગુણથી શુ કરે ?

ઉ૦–ક્રોધના અભાવને ક્ષમા કહેવામા આવે છે, એટલે સાધુ કોઈ પણ પ્રાણી પ્રત્યે ક્રોધ કરે નહિ કે વેર રાખે નહિ સાધુ સમણુ કહેવાય છે, એટલે તે શત્રુ કે મિત્ર સર્વ પ્રત્યે સમભાવ રાખે શ્રી મહાવીર પ્રભુના પગના અગૂઠે ચડકૌશિક નાગે ભયકર દંશ દીધો, છતા તેમણે જરાયે ક્રોધ ન કર્યો ઉલટુ 'હે ચડકૌશિક! બુઝ! બુઝ!' એ શબ્દો વડે તેને શાત કરી ધર્મ પમાડ્યો

આદર્શ સાધુ વિશ્વબધુત્વની ભાવનામા માનનારા હોય છે, એટલે તેઓ હમેશા હરપળે નીચેની ભાવના સેવે

खामेमि सव्वजीवे, सव्वे जीवा खमतु मे ।
मित्ती मे सव्वभूएसु, वेर मज्झ न केणइ ॥

'હું સર્વ જીવોને તેમના અપરાધની ક્ષમા આપું છું સર્વ જીવો મને ક્ષમા આપો મારે સર્વ જીવોથી મૈત્રી છે, કોઇથી પણ વેર નથી.'

વિષ્ણુકુમાર મુનિએ અપરાધિ નમુચીને દંડ દીધો અને કાલિકાચાર્યે સૈન્ય એકઠું કરીને અધમ કૃત્ય આચરનાર ગર્દભિલ્લરાજા પર ચડાઇ કરી તેને પરાસ્ત કર્યો, ઇત્યાદિ પ્રસંગ અપવાદ રૂપના અને આપદ્ધર્મના હોઇને ઉત્સર્ગમાર્ગે કે રાજમાર્ગે લેખાય નહિ

પ્ર૦–સાધુ માર્દવ ગુણથી શુ કરે ?

ઉ૦–માનના અભાવને માર્દવ કે નમ્રતા કહેવામા આવે છે, એટલે સાધુ કોઇપણ વસ્તુનુ માન–અભિમાન કરે નહિ તે નિત્ય એવોજ વિચાર કરે કે અનંત જ્ઞાનીઓ આગળ મારૂ જ્ઞાન શા હિસાબમા ? ચારિત્રચૂડામણિઓની તુલનામા હું કોણ માત્ર ? બાહુબલિએ સંસારના સર્વ પ્રલોભનો છોડીને સાધુજીવનનો–શ્રમણાવસ્થાનો સ્વીકાર કર્યો અને ઘોર તપ આદર્યું ઊભા ત્યાથી ડગલુ પણ આગળ ખસ્યા નહિ એમ કરતા વેલીઓ તેમના પગે વીંટળાઈ અને કાનમા પક્ષીઓએ માળા નાખ્યા પણ 'નાના ભાઈઓ સાધુ થયા છે, તેમને મારાથી વંદન કેમ થાય ? એટલુ માન–એટલી અક્કડતા રહી જવાથી તેમને કેવલજ્ઞાન થયુ નહિ જ્યારે તેમના મનમાથી અભિમાન નો એ અંશ ઓગળી ગયો, ત્યારે જ તેઓ કેવલજ્ઞાન પામી શકયા એટલે આદર્શ સાધુમા માર્દવ ગુણ હોવો જોઈએ

પ્ર૦–સાધુ આર્જવગુણથી શુ કરે ?

ઉ૦–માયાકપટના અભાવને આર્જવ કે સરલતા કહેવામા આવે છે, એટલે સાધુ કોઇપણ પ્રકારની કપટ-ક્રિયા, કોઇપણ પ્રકારનો દગોફટકો કે કોઈપણ પ્રકારની લુચ્ચાઈ કરે નહિ. તે જ રીતે તેઓ કદાગ્રહને વશ થાય નહિ, પણ એક બાળક જેવુ સરળ મન રાખીને જે કઈ સત્ય હોય, હિતાવહ હોય તેનો સત્વર સ્વીકાર કરે

જૈન મહર્ષિઓએ સ્પષ્ટ ઘોષણા કરીને કહ્યુ છે કે 'સરલ આત્મા જ ધર્મ પામે છે,' એટલે આદર્શ સાધુઓ એ આ ગુણનો ઉત્કૃષ્ટ વિકાસ કરવો જોઇએ

પ્ર૦–સાધુ મુક્તિગુણથી શુ કરે ?

ઉ૦–લોભના અભાવને મુક્તિ કે નિર્લોભતા કહેવામા આવે છે, એટલે સાધુ કોઇની પાસેથી ખાસ જરૂરિયાત સિવાય કશુ લેવાની ઈચ્છા રાખે નહિ લોભ સર્વ દોષની ખાણ છે, ઉત્તમ ગુણોને ગળી જનારો મહારાક્ષસ છે, દુઃખ રૂપી વેલીઓનુ મૂળ છે અને ધર્માદિ ચારે પુરુષાર્થનો બાધક છે માટે સુજ્ઞજનોએ સતોષરૂપી પાળ બાધીને તેને પ્રસાર પામતો અટકાવવો '

ક્રોધ, માન માયા અને લોભ એ ચાર કષાય કહેવાય છે અને તે સસારવૃદ્ધિનુ પરમ કારણ મનાય છે તેને જિતવાથી જ ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ અને મુક્તિગુણ પ્રકટે છે, એટલે આદર્શ સાધુઓ ચારે કષાયને જિતનારા હોય એમ સમજવાનુ છે

પ્ર૦—સાધુ તપગુણથી શુ કરે ?

ઉ૦—ઇચ્છાનિરોધને તપ કહેવામા આવે છે, એટલે સાધુ પોતાની ઈચ્છા-તૃષ્ણાને કાબૂમા રાખે પણ તેનો વિસ્તાર થવા દે નહિ જે તૃષ્ણાનો દાસ થાય છે, તેને જગતના દાસ બનવુ પડે છે વળી તપનો પ્રચલિત અર્થ કરીએ તો સાધુ નાની મોટી તપશ્ચર્યા કરતા જ રહે, પણ ખાઈ પીને અલમસ્ત થાય નહિ

પ્ર૦—સાધુ સયમગુણથી શુ કરે ?

ઉ૦—ઇંદ્રિયો અને મન પર કાબૂ રાખવો તેને સયમ કહેવામા આવે છે, એટલે સાધુઓ પાચે ઇંદ્રિયો તથા મન પર કાબૂ રાખે પાચ ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ, પાચવ્રતોનો ત્યાગ, ચાર કષાયનો જય તથા મન, વચન અને કાયાની વિરતિ એ સત્તર પ્રકારનો સયમ જૈનધર્મમા પ્રસિદ્ધ છે

પ્ર૦— સાધુ સત્યગુણથી શુ કરે ?

ઉ૦—મૃષાવાદના ત્યાગને સત્ય કહેવામા આવે છે, એટલે સાધુઓ કોઈ પણ કારણે મૃષાવાદનુ સેવન કરે નહિ બીજુ મહાવ્રત તથા ભાષા સમિતિ તે માટે જ યોજાયેલા છે

પ્ર૦—સાધુ શૌચગુણથી શુ કરે ?

ઉ૦—મલિનતાના ત્યાગને શોચ કહેવામા આવે છે, એટલે સાધુ પોતાના અતરમા કોઇ જાતની મલિનતા રાખે નહિ, મનની પવિત્રતા જાળવે કેટલાક નહાવા-ધોવામા મસ્ત રહીને શૌચધર્મનુ પાલન કરતા જણાય છે, પણ આવુ શૌચ ઉપર જણાવ્યું તેમ અતરની મલિનતા દૂર કરવામા જ રહેલુ છે શૌચનો પર્યાયશબ્દ પવિત્રતા છે

પ્ર૦—સાધુ અકિંચનત્વ ગુણથી શુ કરે ?

ઉ૦—પોતાની માલિકીનુ કે પોતાના થકી કઇ પણ ન હોવુ એ અકિંચનત્વ કહેવાય છે, એટલે સાધુ બિલકુલ ફક્કડ રહે અને માલમિલકતના પ્રલોભનમા પડે નહિ મઠ બાધવા, આશ્રમ બાધવા, જગાઓ બાધવી, પશુઓ રાખવા, નોકરચાકર રાખવા, ભેટ સોગાદો કે બીજા પ્રકારે ધનમાલ એકઠો કરવો એ બધુ મોહમાયાનુ પરિણામ છે આ ગુણ ખીલવવા માટે પાચમુ વ્રત ઘણુ ઉપયોગી છે

પ્ર૦—સાધુ બ્રહ્મચર્યગુણથી શુ કરે ?

ઉ૦— મૈથુનના ત્યાગને બ્રહ્મચર્ય કહેવામા આવે છે તથા આત્મરમણતાને પણ બ્રહ્મચર્ય કહેવામા આવે છે. બ્રહ્મમા-આત્મામા ચરવુ-સ્થિર રહેવુ તે બ્રહ્મચર્ય, એટલે સાધુ કોઇ સ્ત્રીનો સગ કરે નહિ તે પોતાના આત્મસ્વરૂપનો વિચાર કરી તેમા જ મગ્ન રહે બધા તપમા બ્રહ્મચર્યને શ્રેષ્ઠ કહેલ છે, એટલે આ ગુણ દરેક સાધુએ અવશ્ય ખીલવવો જોઈએ તે માટે જ ચોથુ મહાવ્રત ધારણ કરવામા આવે છે

આ ક્ષમાદિદશ ગુણોને લીધેજ સાધુઓને ક્ષમાશ્રમણ કહેવામા આવે છે શ્રમણ એટલે સાધુ.

૧૨–દિનચર્યા

સાધુજીવન મુક્તિ, મોક્ષ કે નિર્વાણની યથાર્થ સાધના કરવા માટે સ્વીકારવામા આવે છે, તેથી સાધુઓની દિનચર્યા પણ તેને જ અનુરૂપ હોવી જોઇએ આદર્શ સાધુ કે જૈન સાધુની દિનચર્યા નીચે પ્રમાણે હોય છે—

રાત્રિનો ચોથો પ્રહર થયા પછી તેઓ નિદ્રાનો ત્યાગ કરી જાગૃત થાય છે અને પચપરમેષ્ઠિનુ સ્મરણ તથા ધ્યાન કરે છે પછી આત્મચિતન કરે છે અને રાત્રિ દરમ્યાન શ્રદ્ધા, શ્રુત તથા શીલમા જે કઈ અતિચાર લાગ્યા હોય તેનુ પ્રતિક્રમણ કરે છે,

પ્ર૦—પ્રતિક્રમણ કોને કહેવાય ?

ઉ૦—જેમા પાપમાથી પ્રતિ એટલે પાછુ ક્રમણ એટલે ચાલવાની ક્રિયા હોય, અર્થાત્ પાપમાથી પાછા ફરવાનુ હોય તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય તેના પાચ પ્રકારો પ્રસિદ્ધ છે

પ્રતિક્રમણ પછી પ્રતિલેખનાનો વિધિ થાય છે કે જેનો નિર્દેશ આદાનનિક્ષેપસમિતિના વિવેચન પ્રસગે કરી ગયા છીએ પછી નજીક રહેલા જિનમદિરમા જઈ શ્રીજિનેશ્વર દેવના સ્તુતિ-વદન કરે છે અને ત્યાથી પાછા આવી ગુરુની આજ્ઞાનુસાર સ્વાધ્યાય કે વૈયાવૃત્ત્યમા મગ્ન થાય છે

સૂત્રનો પાઠ લેવો, તેનો અર્થ શીખવો, તે પર પ્રશ્ન કરવા, તેની આવૃત્તિ કરવી, તેના પર ચિતન કરવુ તથા તેનો સૂત્રપાઠ બીજાને આપવો વગેરે સ્વાધ્યાય કહેવાય છે અને સમુદાય માટે સૂઝતા આહાર, પાણી, ઔષધ યાચી લાવવા તે વૈયાવૃત્ત્ય કહેવાય છે

પ્રથમ પ્રહર પછી આચાર્ય મહારાજ સૂત્રનુ વ્યાખ્યાન કરે છે, તે ત્યાગી શિષ્યો તથા ગૃહસ્થ શિષ્યો બને સાભળે છે શ્રોતાઓને ઉપદેશ કેવી રીતે આપવો? તે માટે પણ જૈન મહાર્ષિઓએ નિયમો ઘડેલા છે

બીજા પ્રહરના અંત સુધી સ્વાધ્યાયપ્રવૃત્તિ ચાલ્યા પછી ગોચરી વાપરવાનો સમય થાય છે તેમાં જે કઇ નિર્દોષ આહાર આવ્યો હોય તે ગુરુએ વહેંચી આપ્યા પ્રમાણે વાપરી લેવાનો હોય છે અહીં એ જણાવવું ઉચિત થઇ પડશે કે આ સાધુઓ જેવું ગમ્યું તેવું વાપરે છે, એટલે તેમાં સ્વાદની કોઈ અપેક્ષા રાખતા નથી ઘણાને ઘણી જાતની તપશ્ચર્યા ચાલતી હોય છે, એટલે રોજ વાપરવાનું હોતું નથી કે અમુક જ વાપરવાનુ હોય છે

ગોચરીનુ કામ પત્યા પછી ફરી સ્વાધ્યાય શરૂ થાય છે અને જે મુમુક્ષુઓ દર્શન-સમાગમ-ચર્ચા-વિચારણા માટે આવ્યા હોય, તેમને તે તે પ્રકારનો લાભ આપે છે ત્રણ વાગ્યા પછી વસ્ત્રપાત્રની પુન પ્રતિલેખના થાય છે અને સ્વાધ્યાય-ધ્યાનની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહે છે સાયકાળે કારણ-વશાત્ કઈ પણ વાપરવુ હોય તો સૂર્યાસ્ત પહેલા જ વાપરી લે છે

ત્યાર બાદ સાયપ્રતિક્રમણ શરુ થાય છે પશ્ચાત્ સ્વાધ્યાય તથા ધ્યાનની પ્રવૃત્તિ ચાલે છે અને તે વખતે પણ મુમુક્ષુઓને ધર્મકથા વગેરેનો લાભ મળે છે

રાત્રિનો બીજો પ્રહર લગભગ અર્ધો વીત્યા પછી સાધુઓ સથારાપોરિસીનો પાઠ ભણી અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ અને કેવલિપ્રજ્ઞપ્ત ધર્મનુ શરણ ગ્રહી શુભ ચિંતન કરતાં સથારે જાય છે અને નિદ્રાધીન થાય છે

જપ, તપ અને ધ્યાન માટે અતિ ઉત્તમ

ગુજરાતનુ પ્રાચીન મહાચમત્કારિક તીર્થ

શ્રી શંખેશ્વરજી

દેવવિમાન જેવા અનેક જિનમંદિરોથી સુ ભૂમિમા શ્રી શંખેશ્વરજી મહાતીર્થ પોતાની અતિહા અપૂર્વ ચમત્કારિક શક્તિથી અનોખુ સ્થાન ધરાવે

આ તીર્થનુ માહાત્મ્ય અપૂર્વ છે જરાસંધે સાથે નવમા વાસુદેવ શ્રીકૃષ્ણ ઉપર ચઢાઈ કરી નજીક સેનપલ્લી ગામે પડાવ નાખ્યો હતો શ્રી વિશાળ સૈન્ય વડે લડવા માટે સામા આવ્યા હતા પોતાની કુલદેવી જરાનુ સ્મરણ કરતા તે દેવીએ રોગનો ઉપદ્રવ કર્યો આથી શ્રીકૃષ્ણે ધરણેન્દ્રની આરાધના કરતા તેમણે પ્રસન્ન શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પ્રતિમા પ્રગટાવી જે ઘણા સમય પહેલા આષાઢી શ્રાવકે ઘડી દેવલોકમા પૂજેલી અને ભુવ નાગલોકના કષ્ટ નિવારેલા

આ પ્રતિમાનુ પૂજન કરી તેનુ કે યાદવ સૈન્ય ઉપદ્રવ રહિત થઈ ગયુ શ્રીકૃષ્ણે અહી શંખપુર ગામ વસાવ્યુ કરી મંદિર બંધાવ્યુ ત્યારથી શ્રી શંખે થયુ છે તેનો અનેકવાર જીર્ણોદ્ધાર થ

આ તીર્થે આજ સુધીમા અને આજે પણ તેનો પ્રભાવ જોવો ને મ્યુ.

વીરમગામ તથા હારીજથી મો તથા ભોજનશાળાની સુંદર સગવડ છે

આ તીર્થની સહકુટુંબ યાત્રા

સંસારની સર્વ ઉપાધિઓથી રહિત આ સાધુઓને તરવજ નિદ્રા આવી જાય છે અને કુસ્વપ્ન-દુ સ્વપ્નનો અનુભવ ક્વચિત્ જ થાય છે તેમ છતા જ્યારે પણ એવા સ્વપ્ન આવે ત્યારે પ્રાત કાલીન પ્રતિક્રમણસમયે તે નિમિત્તે ખાસ કાયોત્સર્ગ કરીને આત્મશુદ્ધિ કરી લે છે

૧૩-સ્થિરતા અને વિહાર

સાધુએ ચોમાસાના ચાર માસ એક જગાએ સ્થિર રહેવાનુ હોય છે, કારણ કે તે વખતે વર્ષાના કારણે રસ્તાઓ પાણીથી ભરાયેલા હોય છે, ઠેર ઠેર લીલોતરી ઉગી નીકળેલી હોય છે અને જીવજતુની ઉત્પત્તિ પણ વિશેષ હોય છે અતિ વૃદ્ધાવસ્થા તેમજ બીજા ખાસ કારણે અન્ય સમયમા પણ સાધુ એક જગ્યાએ અમુક વખત સુધી સ્થિરતા કરી શકે છે, પણ સામાન્ય સયોગોમા તેણે શેષકાળમા એટલે બાકીના સમયમા વિચરતા જ રહેવુ જોઇએ તે માટે નીચેનો દુહો પ્રચલિત છે —

> વહેતા પાણી નિર્મળા, બધા ગદા હોય,
> સાધુજન રમતા ભલા, દાઘ ન લાગે કોય.

૧૪-પદાવિકાર

સામાન્ય સાધુ જ્યારે અમુક સૂત્રોનુ યોગોદ્વહન (એક પ્રકારની વિશિષ્ટ ક્રિયા) કરે છે, ત્યારે તેને પન્યાસ-પદ અર્પણ થાય છે અને બાકીના સૂત્રોનુ યોગોદ્વહન કરે ત્યારે ગણિપદ અર્પણ થાય છે આ પદવી

જે સાધુઓને આગમનો અભ્યાસ કરાવી શકે તેમ હોય તેમને ઉપાધ્યાયપદ અર્પણ થાય છે તથા ગચ્છનું નાયક પણું કરવાની યોગ્યતા ધરાવતા હોય તેમને આચાર્ય-પદ અર્પણ થાય છે આ પદ અરિહંત કે તીર્થંકરથી જ ઉતરતું છે એટલે તેની મહત્તા તથા જવાબદારી ઘણી છે. સંઘના અભ્યુદયનો સર્વ આધાર આચાર્યોની કાર્યપદ્ધતિ તથા દીર્ઘ દૃષ્ટિ પર અવલંબે છે

૧૫–ઉપસંહાર

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગણિ, પન્યાસ અને સાધુઓથી બનેલો શ્રમણસમુદાય તીર્થંકરદેવની આજ્ઞા પ્રમાણે નિર્વાણ સાધક યોગની સાધના કરે છે અને બીજા અનેક આત્મા-ઓને જ્ઞાન–વિવેક–સદાચારના સુરમ્ય વાતાવરણમાં સ્થિર કરે છે, એટલે સ્વહિતની સાથે પર હિત પણ સાધે છે અને એ રીતે स्वपरहित मोक्षानुष्ठान वा साधयतीति साधुः–જે સ્વ હિત–પર હિત કે મોક્ષનું અનુષ્ઠાન સાધે તે સાધુ' એ વ્યાખ્યાને સાર્થક કરે છે તેમને આપણે પુનઃ પુન વંદના કરીએ અને તેઓ સાધુતાનો ઉજ્જવલ આદર્શ સદા ટકાવી રાખે, તેવી પ્રાર્થના કરી આ નિબંધ સમાપ્ત કરીએ.

इति शम् ।